

On the Change of Names (Greek)

Philo of Alexandria

tr. Greek text (Cohn-Wendland)

Plato Scroll · plato-scroll.netlify.app

“ΕΓ’ΕΝΕΤΟ ΑΒΡΑΑΜ ἐτῶν ἐνενήκοντα ἐννέα, καὶ ὤφθη κύριος τῷ Αβραάμ καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου” (Gen. 17, 1). ὁ ἐννέα πρὸς τοῖς ἐνενήκοντα ἀριθμὸς ἑκατοντάδος γείτων ἐστίν, ἥ τὸ αὐτομαθὲς ἐπέλαμψε γένος, Ἰσαάκ, εὐπαθειῶν ἀρίστη, χαρά· τῷ γὰρ ἑκατονταετῇ γίνεται.

ἔστι δὲ καὶ Λευιτικῆς φυλῆς ἱερεῦσιν ἀπαρχὴ διδομένη· δεκάτας γὰρ λαβόντες, ἀπὸ τούτων ὡς ἂν ἀπ’ οἰκείων καρπῶν ἐτέρας ἀπάρχονται ἑκατοστὸν λόγον περιεχούσας (Num. 18, 26). προκοπῆς μὲν γὰρ δεκάς, ἑκατοντάς δὲ τελειότητος σύμβολον. σπεύδει δὲ ὁ μέσος ἀεὶ πρὸς ἀκρότητα, φύσεως εὐμοιρίᾳ χρώμενος· ὃ φησιν ὀφθῆναι τὸν τῶν ὅλων κύριον.

ἀλλὰ μὴ νομίσης τοῖς σώματος ὀφθαλμοῖς γίνεσθαι τὴν προσβολήν – οἱ μὲν γὰρ τὰ αἰσθητὰ μόνα ὀρώσι, τὰ δ’ αἰσθητὰ σύγκριτα, φθορᾶς ἀνάμεστα, τὸ δὲ θεῖον ἀσύγκριτον, ἄφθαρτον, – ἀλλὰ τὸ δεχόμενον τὴν θεῖαν φαντασίαν τὸ τῆς ψυχῆς ἐστὶν ὄμμα.

καὶ γὰρ ἄλλως ὅσα μὲν οἱ σώματος ὀφθαλμοὶ θεωροῦσι, συνεργῶ φωτὶ χρώμενοι καταλαμβάνουσιν, ὃ διαφέρει τοῦ θ’ ὀρωμένου καὶ τοῦ ὀρώντος· ὅσα δὲ ἡ ψυχὴ, αὐτὴ δι’ ἑαυτῆς ἄνευ τινὸς ἄλλου συμπράξεως· αὐτὰ γὰρ ἑαυτοῖς ἐστὶ φέγγος τὰ νοούμενα.

τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰς ἐπιστήμας διδασκόμεθα· ὁ γὰρ νοῦς τὸ ἄκλειστον καὶ ἀκοίμητον προσβαλὼν ὄμμα τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς θεωρήμασιν εἶδεν αὐτὰ οὐ νόθῳ φωτί, γνησίῳ δὲ ὅπερ ἀφ’ ἑαυτοῦ ἐξέλαμψεν.

ὅταν οὖν ἀκούσης ὀφθέντα θεὸν ἀνθρώπῳ, τοῦτο γίνεσθαι νόει χωρὶς φωτὸς αἰσθητοῦ· νοήσει γὰρ τὸ νοητὸν

εἰκὸς μόνον καταλαμβάνεσθαι. πηγὴ δὲ τῆς καθαρωτάτης αὐγῆς θεὸς ἐστίν·

ὥσθ' ὅταν ἐπιφαίνεται ψυχῇ, τὰς ἀσκίους καὶ περιφανεστάτας ἀκτῖνας ἀνίσχει. μὴ μέντοι νομίσης τὸ ὄν, ὃ ἐστὶ πρὸς ἀλήθειαν ὄν, ὑπ' ἀνθρώπου τινὸς καταλαμβάνεσθαι. ὄργανον γὰρ οὐδὲν ἐν ἑαυτοῖς ἔχομεν, ὃ δυνησόμεθα ἐκεῖνο φαντασιωθῆναι, οὔτ' αἰσθησιν – αἰσθητὸν γὰρ οὐκ ἔστιν – οὔτε νοῦν. Μωυσῆς οὖν ὁ τῆς ἀειδοῦς φύσεως θεατῆς [καὶ θεόπτης] – εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν οἱ θεοὶ χρησιμοὶ εἰσελθεῖν (Exod. 20, 21), τὴν ἀόρατον καὶ ἀσώματον οὐσίαν αἰνιττόμενοι – πάντα διὰ πάντων ἐρευνήσας ἐζήτει τὸν τριπόθητον καὶ μόνον ἀγαθὸν τηλαυγῶς ἰδεῖν.

ἐπεὶ δ' οὐδὲν εὑρίσκειν, ἀλλ' οὐδὲ ἐμφερῇ τινα ιδέαν τῷ ἐλπιζομένῳ, τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοὺς ἐπ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον καὶ δεῖται λέγων· “ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, γνωστῶς ἴδω σε” (Exod. 33, 13). καὶ ὅμως ἀμοιρεῖ τῆς προθέσεως, αὐταρκεστάτης δωρεᾶς τῷ θνητῶν ἀρίστῳ γένει νομισθείσης τῆς <τῶν> μετὰ τὸ ὄν σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων ἐπιστήμης.

λέγεται γάρ· “ὄψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεταιί σοι” (ibid. 23), ὡς τῶν ὅσα μετὰ τὸ ὄν σωμάτων τε ὁμοῦ καὶ πραγμάτων εἰς κατάληψιν ἐρχομένων, εἰ καὶ μὴ πάντα ἤδη καταλαμβάνεται, μόνου δ' ἐκεῖνου μὴ πεφυκότος ὁρᾶσθαι.

καὶ τί θαυμαστόν, εἰ τὸ ὄν ἀνθρώποις ἀκατάληπτον, ὅποτε καὶ ὁ ἐν ἐκάστῳ νοῦς ἄγνωστος ἡμῖν; τίς γὰρ ψυχῆς οὐσίαν εἶδεν; ἥς ἡ ἀδηλότης μυρίας ἔριδας σοφισταῖς ἐγέννησεν ἐναντίας εἰσηγουμένοις γνώμας ἢ καὶ ὅλοις

γένεσιν ἀντιστατούσας.

ἦν οὖν ἀκόλουθον τὸ μηδ' ὄνομα κύριον ἐπιφημισθῆναι δύνασθαι τῷ ὄντι πρὸς ἀλήθειαν. οὐχ ὁρᾷς ὅτι φιλοπευστοῦντι τῷ προφήτῃ, τί τοῖς περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ζητοῦσιν ἀποκριτέον, φησὶν ὅτι “ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν” (Exod. 3, 14), ἴσον τῷ εἶναι πέφυκα, οὐ λέγεσθαι;

τοῦ δὲ μὴ παντάπασιν ἀμοιρῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος προσρήσεως τοῦ ἀρίστου, δίδωσι καταχρησθαι ὡς ἂν ὁ ὢν ὀνόματι τοιούτῳ· “κύριος ὁ θεὸς” τῶν τριῶν φύσεων, διδασκαλίας, τελειότητος, ἀσκήσεως, ὧν σύμβολα Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἀναγράφεται. “τοῦτο γάρ μου” φησὶν “ὄνομα αἰώνιον” ὡς ἂν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι ἐξεταζόμενον, οὐκ ἐν τῷ πρὸ αἰῶνος, “καὶ μνημόσυνον”, οὐ τὸ πέρα μνήμης καὶ νοήσεως ἱστάμενον, καὶ πάλιν “γενεαῖς” (ibid. 15), οὐ φύσεσιν ἀγενήτοις.

καταχρήσεως γὰρ ὀνόματος θεοῦ δεῖ τοῖς εἰς τὴν θνητὴν γένεσιν ἐλθοῦσιν, ἴν', εἰ καὶ μὴ πράγματι, ὀνόματι γοῦν προσερχόμενοι ἀρίστῳ κατ' αὐτὸ κοσμῶνται. δηλοῖ δὲ καὶ λόγιον ἐκ προσώπου θεσπισθὲν τοῦ τῶν ὅλων ἡγεμόνος περὶ τοῦ μηδενὶ δεδηλώσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ κύριον. “ὦφθην” φησί “πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου κύριον οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς” (Exod. 6, 3). τοῦ γὰρ ὑπερβατοῦ μετατεθέντος ἐξῆς ἂν τοιοῦτος εἴη λόγος· “ὄνομά μου τὸ κύριον οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς”, ἀλλὰ τὸ ἐν καταχρήσει διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

οὕτω μέντοι τὸ ὄν ἄρρητόν ἐστιν, ὥστ' οὐδὲ αἱ ὑπηρετούμεναι δυνάμεις κύριον ὄνομα ἡμῖν λέγουσι· μετὰ γοῦν τὴν πάλην, ἦν ὑπὲρ κτήσεως ἀρετῆς ὁ ἀσκητὴς ἐπάλαισε, φησὶ τῷ ἀοράτῳ ἐπιστάτῃ· “ἀνάγγειλόν μοι τὸ

ὄνομά σου”, ὁ δὲ εἶπεν· “ἵνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου;” (Gen. 32, 29), καὶ οὐ μηνύει τὸ ἴδιον καὶ κύριον. ἀπόχρη γάρ σοι, φησὶν, ὠφελεῖσθαι κατὰ τὰς ἐμὰς εὐφημίας, τὰ δὲ γεννητῶν σύμβολα, ὀνόματα, μὴ ζήτηι παρὰ φύσεσιν ἀφθάρτοις·

μήτ’ οὖν διαπόρει, εἰ τὸ τῶν ὄντων πρεσβύτατον ἄρρητον, ὁπότε καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ κυρίῳ ὀνόματι οὐ ῥητὸς ἡμῖν· καὶ μὴν εἰ ἄρρητον, καὶ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον· ὥστε τὸ “ὥφθη κύριος τῷ Ἀβραάμ” (Gen. 17, 1) λέγεσθαι ὑπονοητέον οὐχ ὡς ἐπιλάμποντος καὶ ἐπιφανομένου τοῦ παντὸς αἰτίου – τίς γὰρ ἀνθρώπειος νοῦς τὸ μέγεθος τῆς φαντασίας ἱκανός ἐστι χωρῆσαι; – ἀλλ’ ὡς μιᾶς τῶν περὶ αὐτὸ δυνάμεων, τῆς βασιλικῆς, προφανομένης· ἡ γὰρ κύριος πρόσρησις ἀρχῆς καὶ βασιλείας ἐστὶ.

νοῦς δὲ ἡμῶν ἡνίκα ἐχαλδαίζε μετεωρολεσχῶν, τῷ κόσμῳ τὰς δραστηρίους ἦν περιέπων δυνάμεις ὡς αἰτίας· γενόμενος δὲ μετανάστης ἀπὸ τοῦ Χαλδαϊκοῦ δόγματος ἔγνω ἡνιοχούμενον καὶ κυβερνώμενον αὐτὸν ὑπὸ ἡγεμόνος, οὗ τῆς ἀρχῆς φαντασίαν ἔλαβε.

διὸ λέγεται “ὥφθη” οὐ τὸ ὄν, ἀλλὰ κύριος· οἶον ἐφάνη ὁ βασιλεύς, ἐξ ἀρχῆς μὲν ὢν, οὐπω δὲ τῇ ψυχῇ γνωριζόμενος, ἢ καὶ ὀψιμαθῆς μὲν, οὐ μὴν εἰσάπαν ἀμαθῆς διετέλεσεν, ἀλλ’ ἐφαντασιώθη τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχὴν καὶ ἡγεμονίαν.

φανεῖς δ’ ὁ ἄρχων ἔτι μᾶλλον εὐεργετεῖ τὸν ἀκροατὴν καὶ θεατὴν φάσκων· “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1). τίνας γάρ, εἵποιμ’ <ἄν>, οὐ θεὸς ὑπάρχεις τῶνδε ὅσα εἰς γένεσιν ἤλθεν; ἀλλὰ διδάξει με ὁ ὑποφότης αὐτοῦ λόγος, ὅτι οὐ περὶ τοῦ κόσμου νῦν λέγει, οὗ δημιουργὸς πάντως ἐστὶ καὶ θεός, ἀλλὰ περὶ ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἃς οὐ τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας

ἤξιωσε.

δικαιοὶ γὰρ τῶν μὲν φαύλων λέγεσθαι κύριος καὶ δεσπότης, τῶν δ' ἐν προκοπαῖς καὶ βελτιώσεσι θεός, τῶν δ' ἀρίστων καὶ τελειοτάτων ἀμφότερον, κύριος ὁμοῦ καὶ θεός. αὐτίκα γέ τοι ἔσχατον ὄρον ἀσεβείας ἰδρυσάμενος τὸν Φαραῶ [κύριον καὶ] θεὸν τούτου οὐδέποτε προσεῖπεν ἑαυτόν, ἀλλὰ τὸν σοφὸν Μωυσῆν - λέγει γάρ· “ἰδοὺ δίδωμί σε θεὸν Φαραῶ” (Exod. 7, 1), - κύριον δὲ ὠνόμασε πολλαχοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησθέντων·

ἄδεται δὲ τὰ τοιαῦτα· “τάδε λέγει κύριος” (Exod. 7, 17), καὶ ἐν ἀρχῇ· “ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων· ἐγὼ κύριος, λάλησον Φαραῶ βασιλεῖ Αἰγύπτου, ὅσα ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ” (Exod. 6, 29), καὶ Μωυσῆς πρὸς αὐτόν·

“ὅταν ἐξέλθω τὴν πόλιν, ἐκπετάσω τὰς χεῖρας πρὸς κύριον, καὶ αἱ φωναὶ παύσονται, καὶ ἡ χάλαζα καὶ ὁ ὑετὸς οὐκ ἔσται· ἵνα γνῶς, ὅτι κυρίου ἡ γῆ”, οἶονεὶ πᾶσα ἡ σωματικὴ καὶ γεώδης σύστασις, “καὶ σύ”, ὁ ἀγαλματοφορούμενος νοῦς, “καὶ οἱ θεράποντές σου”, οἱ κατὰ μέρος δορυφοροῦντες λογισμοί. “ἐπίσταμαι γάρ, ὅτι οὐδέπω πεφόβησθε τὸν κύριον” (Exod. 9, 29. 30), ἴσον τῷ οὐ τὸν λεγόμενον ἄλλως, ἀλλὰ τὸν ὄντως ὄντα δεσπότην.

κύριος γὰρ γεννητὸς πρὸς ἀλήθειαν οὐδεὶς, καὶ ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα εὐρύνας τὴν ἡγεμονίαν ἀνάψεται· μόνος δ' ὁ ἀγέννητος ἀψευδῶς ἡγεμών, οὗ τὴν ἀρχὴν ὁ δεδιὼς καὶ καταπεπληγμένος ἄθλον ὠφελιμώτατον αἶρεται νουθεσίας, τὸν δὲ ὀλίγων ἐκδέχεται πάντως οἰκτρὸς ὄλεθρος.

οὐκοῦν κύριος ἀφρόνων ἐπιδέδεικται τὸν ἄρχοντος ἐπανατεινάμενος οἰκεῖον φόβον, θεὸς δὲ βελτιουμένων

γράφεται, καθὼς καὶ νῦν· “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1), “ἐγὼ <ὁ> θεὸς σου, ἀνδάνου καὶ πληθύνου” (Gen. 35, 11), τελείων δὲ ἀμφοτέρων, κύριος ὁμοῦ καὶ θεός, ὡς ἐν δέκα λόγοις· “ἐγὼ κύριος ὁ θεός σου” (Exod. 20, 2) καὶ ἐτέρωθι· “κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν” (Deut. 4, 1).

δικαιοὶ γὰρ τὸν μὲν φαῦλον ὡς ὑπὸ κυρίου δεσπόζεσθαι, ἵν’ εὐλαβούμενος καὶ στένων ἐπικρεμάμενον ἔχη τὸν δεσποτικὸν φόβον, τὸν δὲ προκόπτοντα ὡς ὑπὸ θεοῦ εὐεργετεῖσθαι, ὅπως ταῖς εὐποιίαις τελειότητος ἐφίκηται, τὸν δὲ τέλειον καὶ ἡγεμονεύεσθαι ὡς ὑπὸ κυρίου καὶ εὐεργετεῖσθαι ὡς ὑπὸ θεοῦ· διαμένει γὰρ οὗτος εἰσάπαν ἄτρεπτος, ἐκεῖνος δὲ πάντως ἐστὶν ἄνθρωπος θεοῦ.

δηλοῦται δὲ τοῦτο μάλισθ’ ὡς ἐπὶ Μωυσέως· “αὕτη” γὰρ φησιν “ἡ εὐλογία ἣν εὐλόγησε Μωυσῆς, ἄνθρωπος θεοῦ” (Deut. 33, 1). ὦ παγκάλῃς καὶ ἱεροπρεποῦς ἀντιδόσεως ἀξιωθεὶς, θείας προνοίας ἀντιδοῦναι ἑαυτόν.

ἀλλὰ μὴ νομίσης τὸν αὐτὸν τρόπον ἄνθρωπὸν τε γίνεσθαι καὶ ἄνθρωπον θεοῦ· ἄνθρωπον μὲν γάρ, θεοῦ ὡς κτῆμα· ἄνθρωπον δὲ θεοῦ, ὡς αὐχμημα καὶ ὠφέλημα. εἰ δὴ βούλει διανοίας κλῆρον τὸν θεὸν ἔχειν, αὐτὸς πρότερον γενοῦ κληρὸς ἀξιόχρεως αὐτοῦ· γενήσῃ δέ, ἂν τοὺς χειροποιήτους καὶ ἐκουσίους ἅπαντας νόμους ἐκφύγῃς.

ἀλλὰ γὰρ οὐδ’ ἐκεῖνο προσῆκεν ἀγνοεῖν, ὅτι τὸ “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός” (Gen. 17, 1) λέγεται καταχρηστικῶς, οὐ κυρίως. τὸ γὰρ ὄν, ἧ ὄν ἐστίν, οὐχὶ τῶν πρὸς τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πληρὲς καὶ αὐτῷ ἱκανόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντὸς ἐν ὁμοίῳ.

ἄτρεπτον γὰρ καὶ ἀμετάβλητον, χρῆζον ἐτέρου τὸ παράπαν οὐδενός, ὥστε αὐτοῦ μὲν εἶναι τὰ πάντα, μηδενὸς

δὲ κυρίως αὐτό. τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ' εὐεργεσία τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὥσανεὶ πρὸς τι, τὴν βασιλικήν, τὴν εὐεργετικήν· βασιλεὺς γάρ τινος καὶ εὐεργέτης τινὸς ἑτέρου πάντως βασιλευομένου καὶ εὐεργετουμένου.

τούτων συγγενής ἐστὶ καὶ ἡ ποιητικὴ δύναμις, ἡ καλουμένη θεός· διὰ γὰρ ταύτης τῆς δυνάμεως ἔθηκε τὰ πάντα ὁ γεννήσας καὶ τεχνιτεύσας πατήρ, ὥστε τὸ “ἐγὼ εἰμι θεὸς σὸς” ἴσον ἐστὶ τῷ ἐγὼ εἰμι ποιητῆς καὶ δημιουργός.

μεγίστη δὲ δωρεὰ τὸ αὐτοῦ λαχεῖν ἀρχιτέκτονος, οὗ καὶ σύμπας ὁ κόσμος ἔλαχε. φαύλου μὲν γὰρ ψυχὴν οὐ διέπλασεν – ἐχθρὸν γὰρ θεῷ κακία, – τὴν δὲ μέσσην οὐ δι' ἑαυτοῦ μόνου κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωυσῆν, ἐπειδὴ κηροῦ τρόπον ἔμελλεν αὕτη δέξασθαι καλοῦ τε καὶ αἰσχροῦ διαφοράν.

διόπερ λέγεται· “ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν” (Gen. 1, 26), ἵν', εἰ μὲν δέξεται φαῦλον τύπον, ἑτέρων φαίνεται δημιουργημα, εἰ δὲ καλόν, τοῦ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν μόνων τεχνίτου. πάντως οὖν σπουδαῖος ἐκεῖνός ἐστίν, ὃ φησιν· “ἐγὼ εἰμι θεὸς σός”, ποιητοῦ μόνου λαχὼν ἄνευ συμπράξεως ἑτέρων.

ἅμα μέντοι καὶ τὸ πολλαχοῦ κατασκευαζόμενον αὐτῷ δόγμα συνάγει διδάσκων, ὅτι μόνων ἀγαθῶν καὶ σοφῶν δημιουργός ἐστίν. οὗτος δὲ πᾶς ὁ θίασος τὴν <τῶν> ἐκτὸς ἄφθονον κτῆσιν ἑαυτὸν ἐκὼν ἀφήρηται, ἀλλὰ καὶ τῶν σαρκὶ φίλων ὠλιγώρηκεν.

εὐέκται μὲν γὰρ καὶ σφριγῶντες ἀθληταὶ τὸ δοῦλον ἐπιτετειχικότες ψυχῇ τὸ σῶμα, ὥχροι δὲ καὶ διεβρύηκότες

καὶ κατεσκελετευμένοι τρόπον τινὰ οἱ ἀπὸ παιδείας, ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι καὶ τοὺς σωματικούς τόνους προσκεκληρωκότες καί, εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, εἰς ἓν εἶδος τὸ τῆς ψυχῆς ἀναλυθέντες καὶ ἄσώματοι διάνοιαι γεγονότες.

φθείρεται οὖν εἰκότως τὸ γεῶδες καὶ καταλύεται, ὅταν ὅλος δι' ὅλων ὁ νοῦς εὐαρεστεῖν προέληται θεῷ· σπάνιον δὲ καὶ τὸ γένος καὶ μόλις εὐρισκόμενον, πλὴν οὐκ ἀδύνατον γενέσθαι. δηλοῖ δὲ τὸ χρησθὲν ἐπὶ τοῦ Ἐνὼχ λόγιον τόδε· “εὐηρέστησε δὲ Ἐνὼχ τῷ θεῷ, καὶ οὐχ εὐρίσκετο” (Gen. 5, 24).

ποῦ γὰρ <ἄν> σκεψάμενός τις εὖροι τάγαθον τοῦτο; ποῖα πελάγη διαβαλὼν; <πρὸς> τίνας νήσους, τίνας ἡπείρους ἐλθὼν; παρὰ βαρβάρους ἢ παρ' Ἑλλήσιν;

ἢ οὐχὶ καὶ μέχρι νῦν τῶν φιλοσοφίᾳ τετελεσμένων εἰσὶ τινες, οἱ λέγουσιν ἀνύπαρκτον εἶναι σοφίαν, ἐπειδὴ καὶ τὸν σοφόν; μηδὲνα γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρώπων γενέσεως ἄχρι τοῦ παρόντος βίου κατὰ τὸ παντελὲς ἀνυπαίτιον νομισθῆναι· καὶ γὰρ ἀδύνατον εἶναι θνητῷ σώματι ἐνδεδεμένον εἰσάπαν εὐδαιμονῆσαι.

ταῦτα δ' εἰ μὲν ὀρθῶς λέγεται, σκεψόμεθα ἐν καιρῷ· νυνὶ δ' ἀκολουθήσαντες τῷ λογίῳ φήσομεν, ὅτι ἔστι μὲν ὑπαρκτὸν πρᾶγμα σοφία, ἔστι δὲ καὶ ὁ ἐραστής αὐτῆς, σοφός, ὑπάρχων δὲ ὅμως ἡμᾶς τοὺς φαύλους διαλέληθεν· ἀγαθὸν γὰρ οὐκ ἐθέλει κακῷ συνέρχεσθαι.

διὰ τοῦτο λέγεται· “οὐχ εὐρίσκετο” ὁ εὐαρεστήσας τρόπος τῷ θεῷ, ὡς ἂν δήπου ὑπαρκτὸς μὲν ὢν, ἀποκρυπτόμενος δὲ καὶ τὴν εἰς ταὐτὸ σύνοδον ἡμῶν ἀποδιδράσκων, ἐπειδὴ καὶ μετατεθῆναι λέγεται, τὸ δ' ἐστὶ

μεταναστέλλει καὶ μετοικίαν στείλασθαι τὴν ἀπὸ θνητοῦ βίου πρὸς τὸν ἀθάνατον.

Οὗτοι μὲν δὴ τὴν ἔνθεον μανίαν μανέντες ἐξηγριώθησαν, ἕτεροι δ' εἰσὶν οἱ τῆς τιθασοῦ καὶ ἡμέρου σοφίας ἐταῖροι. τούτοις καὶ εὐσέβεια διαφερόντως ἀσκεῖται καὶ τὰ ἀνθρώπεια οὐχ ὑπερορᾶται. μάρτυρες δ' οἱ χρησμοί, ἐν οἷς λέγεται τῷ Ἀβραάμ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ· “εὐαρέσκει ἐνὼπιον ἐμοῦ” (Gen. 17, 1), τοῦτο δ' ἐστὶ μὴ ἐμοὶ μόνω, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐμοῖς ἔργοις παρ' ἐμοὶ κριτῇ, ὡς ἐφόρῳ καὶ ἐπισκόπῳ.

τιμῶν γὰρ γονεῖς ἢ πένητας ἐλεῶν ἢ φίλους εὐεργετῶν ἢ πατρίδος ὑπερασπίζων ἢ τῶν κοινῶν πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους δικαίων ἐπιμελούμενος εὐαρεστήσεις μὲν πάντως τοῖς χρωμένοις, θεοῦ δ' ἐνὼπιον εὐαρεστήσεις· ἀκοιμήτῳ γὰρ ὀφθαλμῷ βλέπει πάντα καὶ τὰ σπουδαῖα χάριτι ἐξαίρετῳ πρὸς ἑαυτὸν καλεῖ καὶ ἀποδέχεται.

τοιγάρτοι καὶ ὁ ἀσκητὴς εὐχόμενος ταῦτον ἀποδηλώσει φάσκων· “ὁ θεός, ᾧ εὐηρέστησαν οἱ πατέρες μου” καὶ προστίθῃσιν “ἐνὼπιον αὐτοῦ” (Gen. 48, 15), χάριν τοῦ γνῶναι τὴν πραγματικὴν διαφορὰν τοῦ “θεῶ” εὐαρεστεῖν πρὸς τὸ “ἐνὼπιον αὐτοῦ”· τὸ μὲν γὰρ ἀμφοτέρω περιέχει, τὸ δὲ θάτερον μόνον.

οὕτω καὶ Μωυσῆς ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς παραινεῖ λέγων· “τὸ εὐάρεστον ποιήσεις ἐνὼπιον κυρίου τοῦ θεοῦ σου” (Deut. 12, 28), οἷον τοιαῦτα πράττε, ἃ γενήσεται ἐπάξια τοῦ φανῆναι θεῷ καὶ ἅπερ ἰδὼν ἀποδέξεται· ταῦτα δὲ καὶ εἰς τοὺς ὁμοίους εἴωθε χωρεῖν.

ἐντεῦθεν ὀρμηθεὶς τὴν τε σκηνὴν δυσὶ περιβόλων ὁρίοις συνύφαινε, μέσον ἀμφοῖν κάλυμμα θεῖς, ὅπως διακρίνηται

τῶν εἶσω τὰ ἔξω (Exod. 26, 33), καὶ τὴν νομοφυλακίδα ἱερὰν κιβωτὸν ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν ἐχρύσωσε (Exod. 25, 10), καὶ τῷ μεγάλῳ ἱερεῖ διττὰς ἀνέδωκε στολὰς, τὴν μὲν λινῆν ἔνδον, τὴν δὲ ποικίλῃν ἔξω μετὰ τοῦ ποδήρου (Exod. 28, 4. Lev. 6, 10).

ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα σύμβολα ψυχῆς ἐστὶ καὶ τοῖς εἶσω πρὸς θεὸν ἀγνευούσης καὶ [ἐν] τοῖς ἔξω πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ βίον καθαρευούσης. εὐστόχως οὖν ἐκεῖνο πρὸς τὸν παλαιστὴν νικηφόρον ἐλέχθη μέλλοντα τοῖς νικητηρίοις ἀναδεῖσθαι στεφάνοις. τὸ γὰρ ἐπ' αὐτῷ κήρυγμα τοιοῦτόν ἐστι· “ἴσχυσας μετὰ θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατός” (Gen. 32, 28).

τὸ γὰρ καθ' ἑκατέραν τάξιν εὐδοκιμῆσαι, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀγέννητον καὶ τὴν πρὸς τὸ γενόμενον, οὐ μικρὰς ἐστὶ διανοίας, ἀλλ', εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, κόσμου καὶ θεοῦ μεθορίου· συνόλως τε προσήκει τὸν ἀστεῖον ὁπαδὸν εἶναι θεοῦ· μέλει γὰρ τῷ πάντων ἡγεμόνι καὶ πατρὶ τοῦ γενομένου.

τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἱκανὸς ἦν αὐτὸς ἑαυτῷ ὁ θεὸς καὶ μετὰ τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ αὐτὸς ἔμενεν, οὐ μεταβαλὼν; διὰ τί οὖν ἐποίει τὰ μὴ ὄντα; ἢ ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόδωρος ἦν; εἴτ' οὐχ ἐσόμεθα οἱ δοῦλοι τῷ δεσπότη, θαυμάζοντες μὲν τὸν αἷτιον ὑπερφυῶς, τῆς δὲ καθ' αὐτοὺς φύσεως μὴ ὑπερορῶντες;

Εἰπὼν δὲ “εὐαρέσκει ἐνώπιον ἐμοῦ” προσεπiléγει· “καὶ γίνου ἄμεμπτος” (Gen. 17, 1), ἀκολουθία καὶ εἰρμῶ χρώμενος. μᾶλλον μὲν οὖν ἐγγείρει τοῖς καλοῖς, ἵνα εὐαρεστῇς· εἰ δὲ μή, τῶν γε ἁμαρτημάτων ἀπέχου, ἵνα μὴ τυγχάνῃς μέμψεως. ὁ μὲν γὰρ κατορθῶν ἐπαινετός, ὁ δὲ μὴ

ἀδικῶν οὐ ψεκτός.

καὶ τὸ μὲν πρεσβυτικὸν ἄθλον κατορθοῦσι πρόκειται, τὸ εὐάρεστον, τὸ δεύτερον δὲ μὴ ἀμαρτάνουσι, τὸ ἄμεμπτον. τάχα δὲ καὶ γενέσει τῇ θνητῇ τὸ μὴ διαμαρτάνειν ἴσον καὶ τὸ αὐτὸ γράφεται τῷ κατορθοῦντι. “τίς γάρ”, ὡς ὁ Ἰώβ φησι, “καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, κἂν μία ἡμέρα ἐστὶν ἡ ζωὴ” (Iob 14, 4);

ἄπειρα μὲν ἐστὶ τὰ καταρρύπαίνοντα τὴν ψυχὴν, ἅπερ ἐκνίψασθαι καὶ ἀπολούσασθαι παντελῶς οὐκ ἔνεστιν. ἀπολείπονται γὰρ ἐξ ἀνάγκης παντὶ θνητῷ συγγενεῖς κῆρες, ἃς λωφῆσαι μὲν εἰκός, ἀναιρεθῆναι δ’ εἰσάπαν ἀδύνατον.

δίκαιον οὖν ἢ φρόνιμον ἢ σώφρονα ἢ συνόλως ἀγαθὸν τέλειον ἐν πεφυρμένῳ βίῳ ζητεῖ τις; στέργε, κἂν μὴ ἄδικον ἢ μὴ ἄφρονα ἢ μὴ ἀκόλαστον ἢ μὴ δειλὸν ἢ μὴ παντελῶς φαῦλον εὗρης. ἀγαπητὸν γὰρ αἱ τῶν κακιῶν ἀνατροπαί, τῶν δ’ ἀρετῶν ἢ ἐντελὲς κτῆσις ἀδύνατος ἀνθρώπῳ τῷ καθ’ ἡμᾶς.

εὐλόγως οὖν ἔφη· “γίνου ἄμεμπτος” (Gen. 17, 1), μέγα πλεονέκτημα πρὸς εὐδαίμονα βίον ὑπολαβὼν εἶναι τὸ ἀναμάρτητον καὶ ἀνυπαίτιον. τῷ δὲ ἡρημένῳ ζῆν τὸν τρόπον τοῦτον καὶ κληρὸν κατὰ διαθήκας ἀπολείψειν ὁμολογεῖ τὸν ἀρμόζοντα δοῦναι μὲν θεῷ, λαβεῖν δὲ σοφῷ.

φησὶ γάρ· “θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ” (Gen. 17, 2). διαθῆκαι δὲ ἐπ’ ὠφελείᾳ γράφονται τῶν δωρεᾶς ἀξίων, ὥστε σύμβολον εἶναι διαθήκην χάριτος, ἣν μέσσην ἔθηκεν ὁ θεὸς ἑαυτοῦ τε ὀρέγοντος καὶ ἀνθρώπου λαμβάνοντος.

ὑπερβολὴ δὲ εὐεργεσίας τοῦτο ἐστὶ, μὴ εἶναι θεοῦ καὶ ψυχῆς μέσον, ὅτι μὴ τὴν παρθένον χάριτα. τὸν δὲ περὶ διαθηκῶν σύμπαντα λόγον ἐν δυσὶν ἀναγέγραφα συντάξῃ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ παλινωδεῖν ἐκὼν ὑπερβαίνω καὶ ἅμα μὴ βουλόμενος ἀπαρτᾶν τὸ συμφυὲς τῆς πραγματείας.

Λέγεται δ' ἐξῆς· “ἔπεσεν Ἀβραὰμ ἐπὶ πρόσωπον” (ibid. 3). ἄρ' οὐκ ἔμελλεν ὑποσχέσεσι θεαίαις γυνῶναί τε ἑαυτὸν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους οὐδένειαν καὶ πεσεῖν παρὰ τὸν ἐστῶτα εἰς ἔνδειξιν τῆς ὑπολήψεως, ἣν περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἐστῶς κινεῖ τὴν σύμπασαν στάσιν, οὐ διὰ τῶν σκελῶν – οὐ γὰρ ἀνθρωπόμορφος, –

ἀλλὰ τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον ἐμφαίνουσιν, ὁ δ' οὐδέποτε ἐν ταύτῳ βεβαίως ἰδρυμένος ἄλλοτε ἀλλοίας δέχεται μεταβολὰς καὶ ὑποσκελιζόμενος, ὁ δυστυχῆς, – ὄλισθος γὰρ σύμπας ὁ βίος ἐστὶν αὐτῷ – μέγα πτῶμα πίπτει;

ἀλλ' ὁ μὲν ἄκων ἀμαθής, ὁ δ' ἐκὼν εὐάγωγος· οὗ χάριν καὶ ἐπὶ πρόσωπον πεσεῖν λέγεται, ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, ἐπὶ τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν νοῦν, μονονοῦ βοῶν καὶ κεκραγώς, ὅτι πέπτωκε μὲν αἴσθησις ἐξ αὐτῆς ἀδυνατοῦσα αἰσθάνεσθαι, εἰ μὴ προμηθεΐα τοῦ σωτῆρος ἀνεγερθεῖη πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων σωμάτων ἀντίληψιν, πέπτωκε δὲ καὶ ὁ λόγος ἑρμηνεῦσαί τι τῶν ὄντων ἀδυνατῶν, εἰ μὴ διανοίξας τὸ στόμα καὶ τὴν γλῶτταν ἀρθρώσας ὁ τὸ φωνητήριον ὄργανον κατεσκευακῶς καὶ ἀρμοσάμενος πλήξῃ τοὺς φθόγγους μουσικῶς, πέπτωκε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς νοῦς τὰς καταλήψεις ἀφηρημένος, εἰ μὴ πάλιν αὐτὸν ἐγείρας ὁ ζωοπλάστης ἰδρύσαιο καὶ ἐνοματώσας ὀξυδερκέσι κόραις ἀγάγοι πρὸς τὴν τῶν ἀσωμάτων θέαν πραγμάτων.

Ἀγάμενος οὖν τὸν αὐτὸν ἀποδιδράσκοντα τρόπον καὶ ἐκούσιον πτώμα πίπτοντα διὰ τὴν ὁμολογίαν ἣν ὡμολόγησε περὶ τοῦ ὄντος, ὅτι πρὸς ἀλήθειαν ἐστὼς ἐν ἣν ἄρα, τῶν μετ' αὐτὸ τροπὰς καὶ μεταβολὰς παντοίας ἐνδεχομένων, ἐνηχεῖ τε καὶ λόγου μεταδίδωσι φάσκων· “κάγώ, ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ” (Gen. 17, 4).

τοῦτο δὲ τοιοῦτον ὑποβάλλει νοῦν· εἶδη μὲν διαθήκης ἐστὶ πάμπολλα χάριτας καὶ δωρεὰς τοῖς ἀξίοις ἀπονέμοντα, τὸ δ' ἀνώτατον γένος διαθηκῶν αὐτὸς ἐγὼ εἰμι. δείξας γὰρ ἑαυτόν, ὡς ἐνῆν δειχθῆναι τὸν ἄδεικτον, διὰ τοῦ φάναι “κάγώ” ἐπιλέγει· “ἰδοὺ ἡ διαθήκη μου”· ἡ πασῶν χαρίτων ἀρχὴ τε καὶ πηγὴ αὐτός εἰμι ἐγώ.

τοῖς μὲν γὰρ δι' ἐτέρων τὰς εὐεργεσίας εἴωθε προτείνειν ὁ θεός, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, ἡλίου, σελήνης, οὐρανοῦ, δυνάμεων ἄλλων ἀσωμάτων, τοῖς δὲ δι' ἑαυτοῦ μόνου, κληρὸν ἀποφήνας τῶν λαμβανόντων ἑαυτόν, οὓς εὐθέως καὶ προσρήσεως ἐτέρας ἠξίωσε. λέγεται γὰρ ὅτι “οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἀβράμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ” (Gen. 17, 5).

ἔνιοι μὲν οὖν τῶν φιλαπεχθημόνων καὶ μώμους ἀεὶ τοῖς ἀμώμοις προσάπτειν ἐθελόντων οὐ σώμασι μᾶλλον ἢ πράγμασι καὶ πόλεμον ἀκήρυκτον πολεμούντων τοῖς ἱεροῖς πάνθ' ὅσα μὴ τὸ εὐπρεπὲς ἐν λόγῳ διασώζειν δοκεῖ σύμβολα φύσεως τῆς ἀεὶ κρύπτεσθαι φιλούσης ὑπάρχοντα μετὰ ἀκριβοῦς ἐρεύνης φαυλίσαντες ἐπὶ διαβολῇ προφέρουσι, διαφερόντως δὲ τὰς τῶν ὀνομάτων μεταθέσεις.

καὶ πρῶην ἤκουσα χλευάζοντος καὶ κατακερτομοῦντος ἀνδρὸς ἀθέου καὶ ἀσεβοῦς, ὃς ἐτόλμα λέγειν· μεγάλαι δὴ

καὶ ὑπερβάλλουσιν δωρεαί, ἅς φησι Μωυσῆς τὸν ἡγεμόνα τῶν ὅλων ὀρέγειν· στοιχείου <γὰρ> προσθήκη, τοῦ ἐνὸς ἄλφα, [στοιχείῳ περιτεύει] καὶ πάλιν ἑτέραν προσθέσει τοῦ ῥῶ θαυμαστὴν ἡλικὴν ἔδοξεν εὐεργεσίαν παρεσχῆσθαι * * * τὴν Ἀβρὰμ γυναῖκα Σάραν Σάρραν ὠνόμασε δις τὸ ῥῶ παραλαβών· καὶ ὅσα ὁμοιότροπα συνέιρων ἀπνευστὶ καὶ ἐπισαρκάζων ἅμα διεξήει.

τῆς μὲν οὖν φρενοβλαβείας οὐκ εἰς μακρὰν ἔδωκε τὴν ἀρμόζουσιν δίκην· ἀπὸ γὰρ μικρᾶς καὶ τῆς τυχούσης προφάσεως ἐπ' ἀγχόνην ἤξεν, ἵν' ὁ μιὰς καὶ δυσκάθαρτος μηδὲ καθαρῷ θανάτῳ τελευτήσῃ. δικαίως δ' ἂν ἡμεῖς ὑπὲρ τοῦ μὴ καὶ ἕτερον τοῖς αὐτοῖς ἀλῶναι τὰς ὑπονοίας ἐκκόψαιμεν, φυσιολογοῦντες καὶ ἀποδεικνύοντες τὰ λεγόμενα ταῦτα πάσης ἐπάξια σπουδῆς.

οὐ <γὰρ> γράμματα ἄφωνα ἢ φωνήεντα ἢ συνόλως ῥήματα καὶ ὀνόματα χαρίζεται ὁ θεός, ὅποτε καὶ γεννήσας φυτὰ τε αὖ καὶ ζῶα ἐκάλεσεν ὡς πρὸς ἡγεμόνα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐκ πάντων δι' ἐπιστήμην ἐχώρισεν, ἵν' ἐκάστοις τὰ οἰκεῖα ὀνόματα θῇται· “πᾶν” γάρ φησιν “ὃ ἂν ἐκάλεσεν ὁ Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα τοῦ κληθέντος ἦν” (Gen. 2, 19).

εἴθ' ὅπου οὐδὲ τὰς ὀλοκλήρους θέσεις τῶν ὀνομάτων ὁ θεὸς ἡξίωσεν ἐπιφημίζειν, ἐπιτρέψας ἀνδρὶ σοφῷ, τῷ γένους ἀνθρώπων ἀρχηγέτῃ, τὸ ἔργον, ὑπονοεῖν ἄξιον, ὅτι μέρη τῶν ὀνομάτων ἢ συλλαβὰς ἢ γράμματα, οὐ φωνήεντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄφωνα, αὐτὸς προσετίθει καὶ μεθῆρμιζε, καὶ ταῦτ' ἐπὶ προφάσει δωρεᾶς καὶ ὑπερβαλλούσης εὐεργεσίας; οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα χαρακτηῖρες δυνάμεών εἰσι, βραχεῖς μεγάλων, αἰσθητοὶ νοητῶν, φανεροὶ ἀδήλων· αἱ δὲ δυνάμεις ἐν δόγμασιν ἀρίστοις, ἐν ἀψευδέσι καὶ καθαραῖς ὑπολήψεσιν, ἐν ψυχῆς βελτιώσεσιν ἐξετάζονται. τὸν δὲ ἔλεγχον λαμβάνειν εὐμαρὲς τὴν ἀρχὴν ποιησαμένοις ἀπὸ τοῦ νυνὶ μετονομασθέντος.

Ἀβραὰμ γὰρ ἐρμηνεύεται μετέωρος πατήρ, Ἀβραὰμ δὲ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἡχοῦς. ἥ δὲ διαφέρει ταῦτ' ἀλλήλων, εἰσόμεθα σαφέστερον, ἐπειδὴν τὸ δηλούμενον ὑφ' ἑκατέρου πρότερον ἀναγνώμεν.

μετέωρον τοίνυν ἀλληγοροῦντές φαμεν τὸν ἀπὸ γῆς ἑαυτὸν εἰς ὕψος αἴροντα καὶ ἐπισκοποῦντα τὰ μετάρσια, μετεωροπόλον τε καὶ μετεωρολογικόν, ἐρευνῶντα τί ἡλίου μέγεθος, τίνες αὐτοῦ φοραί, πῶς τὰς ἐτησίους ὥρας διανέμει προσιῶν καὶ ἐξαναχωρῶν πάλιν ἱσοταχέσι ταῖς ἀνακυκλήσεσι, καὶ σελήνης περὶ φωτισμῶν, σχηματισμῶν, μειώσεως, αὐξήσεως, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων κινήσεως, ἀπλανοῦς τε καὶ πεπλανημένης.

ἡ γὰρ τούτων ἐξέτασις οὐκ ἀφυοῦς καὶ ἀγόνου ψυχῆς ἐστίν, ἀλλ' ἐν τοῖς μάλιστα εὐφυοῦς καὶ δυναμένης ὀλόκληρα καὶ τέλεια γεννᾶν ἔγγονα. διὸ καὶ τὸν μετεωρολογικὸν “πατέρα” εἶπεν, ὅτι οὐκ ἄγονος σοφίας.

τὰ μὲν οὖν τοῦ Ἀβραὰμ σύμβολα οὕτως ἀκριβοῦται, τὰ δὲ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὑποδείξομεν· ἦν δὲ τρία, πατήρ καὶ ἐκλεκτὸς καὶ ἡχοῦς. φαμέν δὴ τὴν μὲν ἡχὴν τὸν προφορικὸν εἶναι λόγον – τοῦ γὰρ ζώου ἡχεῖον ὄργανόν ἐστι τὸ φωνητήριον, – τούτου δὲ πατέρα τὸν νοῦν – ἀπὸ γὰρ διανοίας ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς φέρεται τὸ τοῦ λόγου νᾶμα, – ἐκλεκτὸν δὲ τὸν τοῦ σοφοῦ· ὅ τι γὰρ ἄριστον, ἐν τούτῳ.

κατὰ μὲν οὖν τοὺς προτέρους χαρακτῆρας ὁ φιλομαθὴς καὶ μετεωρολέσχης ἐσκιαγραφεῖτο, κατὰ δὲ τοὺς ἀρτίως ὑποτυπωθέντας ὁ φιλόσοφος, μᾶλλον δ' ὁ σοφὸς ἐδηλοῦτο. μηκέτ' οὖν ὀνομάτων ἀλλαγὴν ὑπολάβης χαρίζεσθαι τὸ θεῖον, ἀλλὰ διὰ συμβόλων ἡθῶν ἐπανόρθωσιν.

τὸν γὰρ πραγματευόμενον τὰ περὶ φύσεως οὐρανοῦ πρότερον, ὃν μαθηματικὸν ἔνιοι προσαγορεύουσιν, ἐπὶ τὴν μετουσίαν καλέσας ἀρετῆς σοφὸν καὶ ἀπέδειξε καὶ ὠνόμασεν, ἐπιφημίσας τὸν μεταχαραχθέντα τρόπον, ὥς μὲν Ἑβραῖοι εἶποιεν ἄν, Ἀβραάμ, ὥς δ' ἂν Ἕλληνες, πατέρα ἐκλεκτὸν ἡχοῦς.

τίνος γάρ, φησὶν, ἔνεκα χορείας καὶ περιόδους ἀστέρων ἐρευνᾷς καὶ τοσοῦτον ἀπὸ γῆς ἄνω πρὸς αἰθέρα πεπήδηκας; ἄρ' ἵνα αὐτὸ μόνον τὰ ἐκεῖ περιεργάσῃ; καὶ τίς ἐκ τῆς τοσαύτης περιεργίας γένοιτ' ἂν ὠφέλεια; τίς καθαίρεισις ἡδονῆς; τίς ἐπιθυμίας ἀνατροπὴ; τίς λύπης ἢ φόβου κατάλυσις; ποία παθῶν, ἃ κλονεῖ καὶ συγχεῖ τὴν ψυχὴν, ἐκτομή;

καθάπερ γὰρ δένδρων οὐδὲν ὄφελος, εἰ μὴ καρπῶν οἰστικὰ γένοιτο, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ φυσιολογίας, εἰ μὴ μέλλοι κτῆσιν ἀρετῆς ἐνεγκεῖν· ὁ γὰρ καρπὸς αὐτῆς οὗτός ἐστι.

διὸ καὶ τῶν πάλαι τινὲς ἀγρῷ τὸν κατὰ φιλοσοφίαν ἀπεικάσαντες λόγον φυτοῖς μὲν ἐξωμοίωσαν τὸ φυσικὸν μέρος, αἵμασιαῖς δὲ καὶ περιβόλοις τὸ λογικόν, καρπῷ δὲ τὸ ἠθικόν, ὑπολαβόντες καὶ τὰ ἐν κύκλῳ τείχη φυλακῆς ἔνεκα τοῦ καρποῦ κατεσκευάσθαι πρὸς τῶν ἐχόντων καὶ τὰ φυτὰ δεδημιουργῆσθαι γενέσεως καρποῦ χάριν.

οὕτως οὖν ἔφασαν καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ δεῖν τὴν τε φυσικὴν καὶ λογικὴν πραγματείαν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν ἀναφέρεσθαι, ἣ βελτιοῦται τὸ ἥθος κτήσεως ὁμοῦ καὶ χρήσεως ἀρετῆς ἐφιέμενον.

τοιαῦτα ἐδιδάχθημεν περὶ τοῦ λόγῳ μὲν μετονομασθέντος, ἔργῳ δὲ μεταβαλόντος ἀπὸ φυσιολογίας πρὸς τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν καὶ μετानαστάντος ἀπὸ τῆς περὶ τὸν κόσμον θεωρίας πρὸς τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐπιστήμην, ἐξ ἧς εὐσέβειαν, κτημάτων τὸ κάλλιστον, ἐκτίσατο.

τὰ δὲ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σάρας νῦν ἐροῦμεν· καὶ γὰρ αὕτη μετονομάζεται εἰς Σάρραν κατὰ τὴν τοῦ ἑνὸς στοιχείου πρόσθεσιν τοῦ ῥῶ. τὰ μὲν οὖν ὀνόματα ταῦτα, τὰ δὲ τυγχάνοντα μηνυτέον· ἐρμηνεύεται Σάρα μὲν ἀρχή μου, Σάρρα δὲ ἄρχουσα.

τὸ μὲν οὖν πρότερον εἰδικῆς σύμβολον ἀρετῆς ἐστὶ, τὸ δ' ὕστερον γενικῆς. ὅσω δὲ γένος εἶδους διαφέρει κατὰ τὸ ἕλαττον, τοσοῦτω τὸ δεύτερον ὄνομα τοῦ προτέρου· τὸ μὲν γὰρ εἶδος καὶ βραχὺ καὶ φθαρτόν, τὸ δὲ γένος πολὺ τε αὖ καὶ ἄφθαρτον.

βούλεται δὲ ὁ θεὸς ἀντὶ μικρῶν καὶ φθαρτῶν μεγάλα καὶ ἀθάνατα χαρίζεσθαι, καὶ ἐμπρεπὲς αὐτῷ τὸ ἔργον. ἡ μὲν <γὰρ> ἐν τῷ σπουδαίῳ φρόνησις αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἀρχή, καὶ οὐκ ἂν ἀμάρτοι ὁ ἔχων, εἰ λέγοι· ἀρχή μου ἐστὶν ἡ ἐν ἐμοὶ φρόνησις· ἡ δὲ ταύτην τυπώσασα, ἡ γενικὴ φρόνησις, οὐκέτι τοῦ δεῖνός ἐστὶν ἀρχή, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἀρχή.

τοιγαροῦν ἐκεῖνη μὲν ἡ ἐν εἶδει τῷ ἔχοντι συμφθαρῆσεται, ἡ δὲ σφραγίδος τρόπον αὐτὴν τυπώσασα παντὸς ἀπηλλαγμένη θνητοῦ διατελέσει πρὸς αἰῶνα

ἄφθαρτος. οὕτω καὶ τῶν τεχνῶν αἱ μὲν ἐν εἴδει συναπόλλυνται τοῖς κτησαμένοις, γεωμέτραις, γραμματικοῖς, μουσικοῖς· αἱ δὲ γενικαὶ μένουσιν ἀνώλεθοι. προσυπογράφει δὲ ἀναδιδάσκων ἐν ταύτῳ, ὅτι καὶ πᾶσα ἀρετὴ βασιλὶς ἐστὶ καὶ ἄρχουσα καὶ ἡγεμονεύουσα τῶν κατὰ τὸν βίον πραγμάτων.

Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰακώβ μετονομάζεσθαι συμβέβηκεν εἰς τὸν Ἰσραὴλ, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ. διὰ τί; ὅτι ὁ μὲν Ἰακώβ πτερνιστής, ὁ δὲ Ἰσραὴλ ὁρῶν τὸν θεὸν καλεῖται. πτερνιστοῦ μὲν οὖν ἔργον ἀσκοῦντος ἀρετὴν τὰς βάσεις τοῦ πάθους, αἷς ἐφίδρυται, καὶ εἴ τι ὄχυρόν καὶ ἰδρυμένον ἐν αὐταῖς κινεῖν καὶ σαλεύειν καὶ ἀνατρέπειν – ταῦτα δὲ οὐ δίχῃ ἀγωνίας ἀκονιτὶ φιλεῖ γίνεσθαι, ἀλλ’ ἐπειδάν τις τοὺς φρονήσεως ἄθλους διαθλῶν γυμνάζηται τε τὰ τῆς ψυχῆς γυμνάσματα καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους καὶ τραχηλίζοντας αὐτὴν λογισμοὺς παλαίῃ, – τοῦ δὲ τὸν θεὸν ὁρῶντος τὸ μὴ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀστεφάνωτον ἐξελθεῖν, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τῇ νίκῃ βραβεῖα ἄρασθαι.

τίς δ’ ἂν εὐανθέστερος καὶ ἐπιτηδειότερος πλέκοιτο νικηφόρῳ ψυχῇ στέφανος ἢ δι’ οὗ τὸν ὄντα δυνήσεται θεωρεῖν ὀξυδερκῶς; καλόν γε ἀσκητικῇ ψυχῇ πρόκειται τὸ ἄθλον, ἐνομματοῦθῃναι πρὸς τὴν τοῦ μόνου θέας ἀξίου τηλαυγῇ κατανόησιν.

ἄξιον δὲ ἀπορῆσαι, διὰ τί ὁ μὲν Ἀβραάμ, ἀφ’ οὗ μετωνομάσθη, τῆς αὐτῆς προσήσεως ἀξιοῦται μηκέτι καλούμενος ὀνόματι τῷ προτέρῳ, ὁ δὲ Ἰακώβ προσρηθεὶς Ἰσραὴλ οὐδὲν ἥττον αὐθις πάλιν Ἰακώβ ἐπὶ πλεόν ὀνομάζεται. λεκτέον οὖν ὅτι καὶ ταῦτα χαρακτηρῆς εἰσιν, οἷς ἡ διδακτικὴ τῆς ἀσκητικῆς ἀρετῆς διαφέρει.

ὁ μὲν γὰρ διδασκαλία βελτιωθείς, εὐμοίρου λαχὼν φύσεως, ἢ περιποιεῖ τὸ ἄληστον αὐτῷ διὰ συνεργοῦ μνήμης, μονῇ χρηται, ὧν ἔμαθεν ἀπρὶξ ἐπειλημμένος καὶ βεβαίως περιεχόμενος· ὁ δ' ἀσκητὴς ἐπειδὴν γυμνάσεται συντόνως, διαπνεῖ πάλιν καὶ ὑπανίεται, συλλεγόμενος καὶ ἀνακτῶμενος τὴν ἐκ τοῦ πονεῖν τεθρυμμένην δύναμιν, καθάπερ καὶ οἱ τὰ σώματα ἀλειφόμενοι· καὶ γὰρ οὗτοι περὶ τὴν ἄσκησιν καμώντες, ὡς μὴ κατὰ τὸ παντελὲς αὐτοῖς ἀπορράγειεν αἱ δυνάμεις διὰ τὸ σφοδρὸν καὶ σύντονον τῆς ἀθλήσεως, ἔλαιον ἐπιχέουσιν.

εἴθ' ὁ μὲν διδαχθεὶς ἀθανάτῳ χρώμενος ὑποβολεῖ τὴν ὠφέλειαν ἔναυλον καὶ ἀθάνατον ἴσχει, μὴ τρεπόμενος· ὁ δ' ἀσκητὴς καὶ τὸ ἐκούσιον ἔχων αὐτὸ μόνον καὶ τοῦτο γυμνάζων καὶ συγκροτῶν, ἵνα τὸ οἰκεῖον πάθος τῷ γενητῷ καταβάλῃ, κἂν τελειωθῇ, καμῶν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπάνεισι γένος.

τλητικώτερος μὲν γὰρ οὗτος, εὐτυχέστερος δ' ἐκεῖνος· ὁ μὲν γὰρ χρηται διδασκάλῳ ἑτέρῳ, ὁ δ' ἐξ ἑαυτοῦ ζητεῖ τε καὶ σκέπτεται καὶ πολυπραγμονεῖ, μετὰ σπουδῆς ἐρευνῶν τὰ φύσεως, ἀδιαστάτῳ χρώμενος καὶ συνεχεῖ πόνῳ.

διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀβραάμ, ἐπειδὴ μένειν ἔμελλεν ἐν ὁμοίῳ, μετωνόμασεν ὁ ἄτρεπτος θεός, ἵν' ὑπὸ τοῦ ἐστῶτος καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος τὸ μέλλον στήσεσθαι παγίως ἰδρυθῇ, τὸν δὲ Ἰακώβ ἄγγελος ὑπηρέτης τοῦ θεοῦ, λόγος, ἵν' ὁμολογηθῇ μηδὲν εἶναι τῶν μετὰ τὸ δὴν ἀκλινοῦς καὶ ἀρρέπους αἷτιον βεβαιότητος, ἀλλ' ἁρμονίας τῆς ὡς ἐν ὀργάνῳ μουσικῷ περιεχούσης ἐπιτάσεις καὶ ἀνέσεις φθόγγων πρὸς τὴν τοῦ μέλους ἔντεχνον κρᾶσιν.

Ἀλλὰ τριῶν ὄντων τοῦ γένους ἀρχηγῶν, οἱ μὲν ἄκροι μετωνομάσθησαν, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ, ὁ δὲ μέσος Ἰσαὰκ τῆς αὐτῆς ἔλαχεν εἰς ἀεὶ προσρήσεως. διὰ τί; ὅτι ἡ μὲν διδακτικὴ ἀρετὴ καὶ ἀσκητικὴ δέχονται τὰ πρὸς βελτίωσιν – ἐφίεται γὰρ δὴ ὁ μὲν διδασκόμενος ἐπιστήμης ὣν ἀγνοεῖ, ὁ δὲ ἀσκήσει χρώμενος στεφάνων καὶ τῶν προκειμένων ἄθλων φιλοπόνῳ καὶ φιλοθεάμονι ψυχῇ, – τὸ δ' αὐτοδίδακτον καὶ αὐτομαθὲς γένος, ἅτε φύσει μᾶλλον ἢ ἐπιτηδεύσει συνιστάμενον, ἐξ ἀρχῆς ἴσον καὶ τέλειον καὶ ἄρτιον ἠνέχθη, μηδενὸς ἐνδέοντος τῶν εἰς πλήρωσιν ἀριθμοῦ.

ἀλλ' οὐχ ὁ τῶν τοῦ σώματος ἐπιτηδείων προστάτης Ἰωσήφ· ἀλλάττει γὰρ τοῦνομα, Ψονθομφανῆχ ὑπὸ τοῦ τῆς χώρας βασιλέως ἐπικληθεὶς (Gen. 41, 45). ὃν δὲ λόγον ἔχει καὶ ταῦτα, μνηυτέον. Ἰωσήφ ἐρμηνεύεται πρόσθεμα· προσθήκη δ' ἐστὶ τῶν φύσει τὰ θέσει, χρυσός, ἄργυρος, κτήματα, πρόσοδοι, οἰκετῶν θεραπεῖαι, κειμηλίων καὶ ἐπίπλων καὶ τῆς ἄλλης περιουσίας ἀφθονοὶ ὕλαι, τῶν ἡδονῆς ποιητικῶν ἀμήχανοι τὸ πλῆθος παρασκευαί.

ὣν τὸν ποριστὴν καὶ ἐπιμελητὴν Ἰωσήφ ὀνόματι εὐθυβόλῳ καλεῖσθαι συμβέβηκε πρόσθεμα, ἐπεὶ τῶν ἔξωθεν ἐπεισοδιαζομένων καὶ προστιθεμένων τοῖς κατὰ φύσιν προστασίαν ἀνῆπται. μαρτυροῦσι δ' οἱ χρησιμοὶ δηλοῦντες ὅτι τὰς τροφὰς τῆς σωματικῆς χώρας ἀπάσης, Αἰγύπτου, θησαυρισάμενος ἐσιτάρχει (Gen. 41, 48).

τοιοῦτος μὲν τις ὁ Ἰωσήφ ἐκ τῶν γνωρισμάτων γνωρίζεται· ὁ δὲ Ψονθομφανῆχ ποιός ἐστι, θεασώμεθα. ἐρμηνεύεται οὖν ἐν ἀποκρίσει στόμα κρῖνον. οἶεται γὰρ πᾶς ἄφρων τὸν πολυχρήματον καὶ περιρρέομενον ταῖς ἐκτὸς οὐσίαις εὐθὺς εἶναι καὶ εὐλόγιστον, ἱκανὸν μὲν πρὸς ἃ ἂν

πύθηταί τις ἀποκρίνασθαι, ἰκανὸν δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ γνώμας εἰσηγήσασθαι συμφερούσας, καὶ συνόλως τὸ φρόνιμον ἐν τῷ τυχηρῷ τίθεται, δέον ἔμπαλιν τὸ τυχηρὸν ἐν τῷ φρονίμῳ· ἄξιον γὰρ τὸ ἄστατον ὑπὸ τοῦ ἐστῶτος ἡνιοχεῖσθαι.

καὶ μὴν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ὁμογάστριον ὁ μὲν πατὴρ Βενιαμίν, ἡ δὲ μήτηρ υἱὸν ὀδύνης προσαγορεύει (Gen. 35, 18), φυσικώτατα· μεταληφθεὶς γὰρ ὁ Βενιαμίν ἐστὶν υἱὸς ἡμερῶν, ἡμέρα δὲ τῷ ἀφ' ἡλίου αἰσθητῷ φωτὶ καταλάμπεται, τούτῳ δὲ τὴν κενὴν δόξαν ἐξομοιοῦμεν.

ἔχει γάρ τινα λαμπρότητα αἰσθητὴν ἐν τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν καὶ ἀγελαίων ἐπαίνοις, ἐν τοῖς γραφομένοις ψηφίσμασιν, ἐν ταῖς ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων ἀναθέσεσιν, ἐν πορφύραις καὶ στεφάνοις χρυσοῖς, ἐν ἄρμασι καὶ τεθρίπποις καὶ παραπομπαῖς ὄχλων. ὁ τούτων οὖν ζηλωτὴς εἰκότως υἱὸς ἡμερῶν, αἰσθητοῦ φέγγους καὶ τῆς περὶ τὴν κενὴν δόξαν λαμπρότητος, ὠνομάσθη.

οὗτο ὁ πρεσβύτερος λόγος καὶ πατὴρ ὄντως εὐθυβόλον καὶ κύριον ὄνομα αὐτῷ τίθεται, ἡ δὲ παθοῦσα ψυχὴ τὸ ὧ πέπονθεν ἀρμόττον· ὀδύνης γὰρ υἱὸν καλεῖ. διὰ τί; ὅτι οἱ ἐν ταῖς κεναῖς φερόμενοι δόξαις ὑπολαμβάνονται μὲν εὐδαιμονεῖν, πρὸς ἀλήθειαν δὲ κακοδαιμονοῦσι.

τὰ γὰρ ἀντιπνέοντα πολλά, βασκανία, φθόνοι, συνεχεῖς ἔριδες, φιλονεικίαι ἀκατάλλακτοι μέχρι θανάτου, δυσμένειαι παισὶ παίδων κατὰ διαδοχὰς παραδιδόμεναι, κλῆρος οὐ κτητός.

ἀναγκαίως οὖν ὁ θεοφράδμων ἐν αὐταῖς ὠδῖσιν ἀποθνήσκουσιν, ἢ τίκτει κενοδοξίαν, παρέστησεν· “ἀπέθανε” γάρ φησι “Ραχὴλ δυστοκήσασα” (Gen. 35, 16).

19), ἐπειδὴ τῷ ὄντι ψυχῆς ἐστὶ θάνατος δόξης αἰσθητῆς καὶ κενῆς σπορά τε καὶ γέννησις.

Τί δ'; οἱ τοῦ Ἰωσήφ παῖδες, Ἐφραΐμ τε καὶ Μανασσῆς, οὐ πάνυ φυσικῶς ἐξωμοιοῦντο δυσὶ τοῖς πρεσβυτάτοις υἱοῖς τοῦ Ἰακώβ, Ῥουβὴν τε καὶ Συμεών; λέγει γάρ· “οἱ δύο υἱοί σου, οἱ γενόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον, ἐμοὶ εἰσιν· Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς ὡς Ῥουβὴν καὶ Συμεών ἔσονται μοι” (Gen. 48, 5). τίνα οὖν τρόπον οἱ δύο τοῖς δυσὶν ἐφαρμόζονται, θεασώμεθα.

Ῥουβὴν μὲν σύμβολον εὐφύϊας ἐστίν – ἐρμηνεύεται γὰρ ὀρών υἱός, ἐπειδὴ πᾶς ὁ εὐθιξία καὶ εὐφυΐα χρώμενος ὁρατικός, – Ἐφραΐμ δέ, ὡς πολλάκις εἵπομεν ἐν ἑτέροις, μνήμης – μεταληφθεὶς γάρ ἐστὶ καρποφορία, καρπὸς δὲ ψυχῆς ἄριστος ἢ μνήμη· – συγγενὲς δὲ οὐδὲν ἕτερον οὕτως [τῷ] ἑτέρῳ, ὡς εὐφυεῖ τὸ μεμνησθαι.

πάλιν ὁ Συμεών ὄνομα μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἐστίν – εἰσακοὴ γὰρ ἐρμηνεύεται, – μανθάνοντος δ' ἴδιον ἀκούειν τε καὶ προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ὁ δὲ Μανασσῆς ἀναμνήσεως σύμβολον· καλεῖται γὰρ ἐκ λήθης.

τῷ δ' ἐκ λήθης ἔξω προϊόντι συμβαίνει κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἀναμιμνήσκεσθαι· μαθήσεως δὲ ἀνάμνησις οἰκεῖον. πολλάκις γὰρ τοῦ μανθάνοντος ἀπορρῶεῖ τὰ θεωρήματα μὴ δυναμένου δι' ἀσθένειαν κρατεῖν καὶ πάλιν ἐξ ἀρχῆς ὑπαναπλεῖ. τὸ μὲν οὖν τῆς ἀπορρῶης πάθος ὀνομάζεται λήθη, τὸ δὲ τῆς παλιρρόιας ἀνάμνησις.

ἄρ' οὐ προσφυῶς εὐφυΐα μὲν [ἡ] μνήμη, μαθήσει δὲ ἀνάμνησις ἐφαρμόζεται; καὶ μὴν ὃν λόγον ἔχει Συμεών πρὸς Ῥουβὴν, τὸ δ' ἐστὶ μάθησις πρὸς φύσιν, τοῦτον ἔχει λόγον Μανασσῆς πρὸς Ἐφραΐμ, τὸ δ' ἐστὶ πρὸς μνήμην

ἀνάμνησις.

ὥς γὰρ τὸ εὐφυὲς ἄμεινον τοῦ μανθάνοντος – τὸ μὲν γὰρ ἔοικεν ὀράσει, τὸ δὲ ἀκοῇ· ἀκοὴ δὲ ὀράσεως τὰ δεύτερα φέρεται, – οὕτω τὸ μνημονικὸν τοῦ ἀναμιμνησκομένου πανταχοῦ κρεῖττον, ὅτι τὸ μὲν λήθη κέκραται, τὸ δὲ ἀμιγὲς καὶ ἄκρατον ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους διαμένει.

Καὶ μὴν τὸν γε τοῦ ἀρχιπροφήτου πενθερὸν τοτὲ μὲν Ἰοθὼρ τοτὲ δὲ Ῥαγουήλ οἱ χρησιμοὶ καλοῦσιν· Ἰοθὼρ μὲν, ὅταν τῷφος εὐήμερῃ· μεταληφθεὶς γὰρ ἐστὶ περισσός, περιττὸν δὲ ἀψευδεῖ βίῳ τῷφος, γέλωτα μὲν τὰ ἴσα καὶ ἀναγκαῖα τῷ βίῳ τιθέμενος, τὰ δὲ πλεονεξίας ἄνισα σεμνύων.

οὗτος καὶ ἀνθρώπεια θείων καὶ ἔθνη νόμων καὶ βέβηλα ἱερῶν καὶ θνητὰ ἀθανάτων καὶ συνόλως τὸ δοκεῖν τοῦ εἶναι προτιμᾷ. καὶ ἐπιτολμήσας αὐτοκέλευστος εἰς τὴν τοῦ συμβούλου παρέρχεται τάξιν, ὑψηγόμενος τῷ σοφῷ [μὴ] ἀναδιδάσκειν ἢ μόνον μανθάνειν ἄξιον, “τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νόμον” (Exod. 18, 20), ἀλλὰ <μὴ> τὰ πρὸς ἀλλήλους ἀνθρώπων συμβόλαια, τῆς ἀκοινωνήτου σχεδὸν αἷτια κοινωνίας. καὶ ὁ μέγας πάντα πειθαρχεῖ, νομίσας ἀρμόττον εἶναι μικροῖς μὲν τὰ μικρά, μεγάλοις δὲ τὰ μεγάλα δίκαια τίθεσθαι (ibid. 22. 24).

μεταβαλὼν δὲ πολλάκις ὁ δοκησίσοφος οὗτος καὶ μεταβάς ἀπὸ τῶν θρεμμάτων, ἃ δὴ τυφλὸς ἔλαχεν ἥνιοχεῖν, ἀναζητήσας τὴν θεῖαν ἀγέλην μέρος οὐ μεμπτὸν αὐτῆς γίνεται, θαυμάσας τῆς φύσεως τὸν ἀγγελάρχην καὶ τῆς ἐπιστασίας ἀγάμενος, ἧ χρῆται πρὸς τὴν τῶν ἑαυτοῦ θρεμμάτων ἐπιμέλειαν· ἐρμηνεύεται γὰρ Ῥαγουήλ (Exod. 2, 18) ποιμασία θεοῦ.

τὸ μὲν κεφάλαιον εἴρηται, τὰς δὲ πίστεις ὑφηγήσεται. πρῶτον μὲν θεραπευτὴν αὐτὸν κρίσεως καὶ δίκης εἰσηγεῖται· ἡ γὰρ προσηγορία τῆς Μαδιὰμ μεταληφθεῖσα ἐκ κρίσεως ὀνομάζεται. διττὸν δὲ τοῦτο. δηλοῖ γὰρ τὸ μὲν ἔκκρισιν καὶ ἀπόκρισιν, ἡ καὶ τοῖς ἀγωνισταῖς κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας λεγομένους εἴωθε συμβαίνειν· μυρίοι γὰρ ἀνεπιτήδειοι φανέντες ἤδη πρὸς τῶν ἀθλοθετῶν ἐξεκρίθησαν.

οὔτοι [τε] τελεταῖς ἀνιέροις ταῖς Βεελφεγῶρ τελεσθέντες (Num. 25, 3) καὶ τὰ τοῦ σώματος στόμια πάντα εὐρύναντες πρὸς τὴν τῶν ἔξωθεν ἐπιχεομένων ρευμάτων ὑποδοχὴν – ἐρμηνεύεται γὰρ Βεελφεγῶρ ἀνωτέρω στόμα δέρματος – κατέκλυσαν τὸν ἡγεμόνα νοῦν καὶ ἀφεῖσαν εἰς βυθὸν ἔσχατον, ὡς μὴδ’ ἀνανήξασθαι μὴδὲ μικρὸν ὅσον δυνηθῆναι ἀνασχεῖν·

καὶ τοῦτο ἔπαθεν, ἕως ὃ εἰρηνικὸς καὶ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ (ibid. 12. 13) τρανός, Φινεές, ὑπέρμαχος αὐτοκέλευστος ἦλθε, φύσει μισοπόνηρος ὢν καὶ ζήλω τῶν καλῶν κατεσχημένος· ὧς σειρομάστην λαβόντι, τὸ δ’ ἐστὶν ἡκονημένον καὶ ὄξυν λόγον, μαστεύειν καὶ ἀναζητεῖν ἕκαστα ἱκανόν, ἐξεγένετο μὴ φενακισθῆναι, ῥώμη δὲ καρτερᾷ χρησαμένῳ κατακεντῆσαι διὰ τῆς μήτρας τὸ πάθος (ibid. 7. 8), ἵνα μὴδὲν ἔτι κακὸν θεήλατον τίκτη.

πρὸς τούτους καὶ ὁ μέγιστος ἐνίσταται τῷ ὁρατικῷ γένει πόλεμος, ἐν ᾧ τῶν διαγωνισαμένων “διεφώνησεν οὐδεῖς” (Num. 31, 49), ἀλλ’ ἄτρωτος καὶ σῶος ἐπανῆλθε, τοῖς νικητηρίοις ἀναδούμενος στεφάνοις.

ἔν μὲν δὴ τοῦτο ἐκ τῆς Μαδιὰμ ἐδηλοῦτο· ἕτερον δὲ τὸ κριτικὸν καὶ δικαστικὸν εἶδος, ὃ καὶ κατ’ ἐπιγαμίαν

οἰκειοῦται γένει τῷ προφητικῷ. “τῷ ἱερεῖ”, φησὶν οὖν, τῆς κρίσεως καὶ τῆς δίκης “εἰσὶν ἑπτὰ θυγατέρες” (Exod. 2, 16), συμβολικῶς αἱ τοῦ ἀλόγου δυνάμεις, γονή τε καὶ φωνή καὶ πέντε αἰσθήσεις, ποιμαίνουσιν τὰ πρόβατα τοῦ πατρός.

διὰ γὰρ τῶν ἑπτὰ δυνάμεων τούτων αἱ προβάσεις καὶ παραυξήσεις τοῦ πατρὸς νοῦ ταῖς ἐγγινομέναις καταλήψεσι συνίστανται. παραγενόμεναι δ’ ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἐκάστη, χρώματα μὲν καὶ σχήματα ὁρασίς, φωνὰς δὲ ἀκοή, ἀτμοὺς δὲ ὄσφρησις, χυλοὺς δὲ γεῦσις καὶ αἱ ἄλλαι πρὸς τὰ ἀρμόττοντα ἑαυταῖς, “ἀντλοῦσι” τρόπον τινὰ τὰ ἐκτὸς αἰσθητά, “ἕως ἂν πληρώσωσι τὰς τῆς ψυχῆς δεξαμενάς, ἐξ ὧν ποτίζουσι τὰ πρόβατα τοῦ πατρός” (ibid.), τὴν καθαρωτάτην λέγω τοῦ λογισμοῦ ποίμνην, ἀσφάλειαν καὶ κόσμον περιφέρουσιν ἐν ταύτῳ.

παραγενόμενοι δ’ οἱ φθόνου καὶ βασκανίας ἐταῖροι, πονηρὰς ἀγέλης ἡγεμόνες, ἐλαύνουσιν αὐτὰς τῆς κατὰ φύσιν χρήσεως (ibid. 17). αἱ μὲν γὰρ τὰ ἐκτὸς ἄγουσιν εἰσὼ πρὸς οἷα δικαστὴν καὶ βασιλέα τὸν νοῦν, ἵν’ ἄρχοντι χρώμεναι τῷ βελτίστῳ κατορθώσιν.

οἱ δ’ ἀντικείμενοι διώκοντες καὶ τὰναντία παραγγέλλοντες, ἔξω τὸν νοῦν ἐπισπᾶσθαι καὶ ἀγώγιμα παραδιδόναι τὰ φαινόμενα, μέχρις “ἀναστὰς” ὁ τέως ἡρεμεῖν τρόπος δοκῶν φιλάρετος καὶ ἐπιθειάσας, ὄνομα Μωυσῆς, ὑπερασπίσει καὶ “ρύσεται αὐτὰς” τῶν κατεχόντων, ποτίμοις λόγοις θρέψας τὴν τοῦ πατρὸς ποίμνην (ibid.).

ἐκφυγοῦσαι δὲ τὴν ἐπίθεσιν τῶν διανοίας μὲν ἐχθρῶν, τὰ δὲ περίεπτα ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ μόνα ἐζηλωκότων οὐκέτι πρὸς Ἰοθόρ, ἀλλὰ πρὸς Ῥαγουήλ ἀφικνοῦνται (ibid. 17. 18).

καταλελοίπασι μὲν γὰρ τὴν πρὸς τῷ φον συγγένειαν, ὠκείωνται δὲ ἀγωγῇ νομίμῳ, μοῖρα τῆς ἱερᾶς ἀγέλης ἀξιώσασαι γενέσθαι, ἧς ὁ θεῖος ἀφηγεῖται λόγος, ὡς δηλοῖ τοῦνομα· ποιμασία γάρ ἐστι θεοῦ.

ποιμνης δ' ἐπιμελουμένου τῆς ιδίας, ἐξ ἐτοίμου ἀγαθὰ πάρεστιν ἀθρόα τοῖς πειθαρχοῦσι καὶ μὴ ἀφηνιάζουσι τῶν θρεμμάτων. ἄδεται δὲ καὶ ἐν ὕμνοις ἄσμα τοιοῦτον· “κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει” (Psalm. 22, 1).

πεύσεται οὖν εἰκότως ὁ ποιμένι <καὶ> βασιλεῖ χρώμενος τῷ θεῷ λόγῳ νοῦς τῶν ἐπτὰ θυγατέρων αὐτοῦ· διὰ τί συντείνεινασι μετὰ πολλοῦ τάχους τήμερον ἀφίχθε (Exod. 2, 18); πρότερον γὰρ ὅτ' ἐνετυγχάνετε τοῖς αἰσθητοῖς, μακρὸν χρόνον ἔξω διατρίβουσαι μόλις ἐπανήειτε δελεαζόμεναι πρὸς αὐτῶν· νυνὶ δ' οὐκ οἶδ' ὅ τι παθοῦσαι συντόνως παρὰ τὸ εἰωθὸς ἐπανήκετε.

φήσουσιν οὖν, ὅτι οὐκ αὐταὶ γεγονάσιν αἷται τοῦ τὸν δίαυλον ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀπνευστὶ καὶ μετὰ πολλῆς ρύμης δραμεῖν, ἀλλ' ὁ ῥυσάμενος αὐτὰς ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν τῆς ἀγρίας ἀγέλης ποιμένων. Αἰγύπτιον δὲ καλοῦσι Μωυσῆν (ibid. 19), τὸν οὐ μόνον Ἑβραῖον, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθαρωτάτου γένους ὄντα Ἑβραίων, ὃ ἱεράται μόνον, οὐ δυνάμεναι τὴν ἑαυτῶν φύσιν ὑπερβῆναι.

μεθόριοι γὰρ αἱ αἰσθήσεις οὔσαι [τῶν] νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἀγαπητὸν ἐὰν ἐκατέρων ἐφίωνται, ἀλλὰ μὴ ὑπὸ μόνων τῶν αἰσθητῶν ἄγωνται· τὸ δ' οἶεσθαι ὅτι μόνοις ποτὲ τοῖς κατὰ διάνοιαν ἐπανέξουσιν εὐήθεια πολλή. οὗ χάριν ἀμφοτέρω τιθέασι, διὰ μὲν τοῦ “ἄνθρωπος” τὰ μόνω λόγῳ θεωρητὰ μηνύουσαι, διὰ δὲ τοῦ “Αἰγύπτιος” παριστᾶσαι τὰ αἰσθητὰ.

ταῦτ' ἀκούσας καὶ πάλιν πεύσεται· “ποῦ ἐστὶν” ὁ ἄνθρωπος (ibid. 20); ἐν τίνι μέρει τῶν καθ' ὑμᾶς οἰκεῖ τὸ λογικὸν εἶδος; “ἵνα τί αὐτὸν” ῥαδίως οὕτω “καταλελοίπατε” (ibid.), ἀλλ' οὐχ ἅπαξ ἐντυχοῦσαι περιέσχετε κτῆμα κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ἐαυταῖς;

ἀλλ' εἰ μὴ πρότερον, νῦν “αὐτὸν καλέσατε, ὅπως ἂν φάγη” (ibid.) καὶ τραφῇ ταῖς ὑμετέραις βελτιώσεσι καὶ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεσι. τάχα γὰρ καὶ οἰκήσει παρ' ἡμῖν καὶ τὸ πτηνὸν καὶ [τὸ] θεοφόρητον καὶ προφητικὸν γένος, ὄνομα Σεπφώραν, ἄξεται (ibid. 21).

Ταῦτα καὶ περὶ τούτων. ἀλλὰ καὶ τὸν Ὡσηὲ μετονομάζει Μωυσῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν (Num. 13, 17), τὸν ποιὸν εἰς ἕξιν μεταχαράττων. Ὡσηὲ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται ποιὸς οὗτος, Ἰησοῦς δὲ σωτηρία κυρίου, ἕξως ὄνομα τῆς ἀρίστης.

ἕξεις γὰρ τῶν κατ' αὐτὰς ποιῶν ἀμείνους, ὥς μουσικὴ μουσικοῦ καὶ ἱατρικὴ ἱατροῦ καὶ παντὸς τεχνίτου τέχνη ποιὰ, καὶ ἀιδιότητι καὶ δυνάμει καὶ τῇ περὶ τὰ θεωρήματα ἀπταιστώ ἀκρότητι. ἡ μὲν γὰρ ἕξις αἰδίου, ἐνεργοῦν, τέλειον, ὁ δὲ ποιὸς θνητὸν, πάσχον, ἀτελές· κρεῖττον δὲ θνητοῦ μὲν τὸ ἄφθαρτον, πάσχοντος δὲ τὸ δρῶν αἷτιον, τὸ δὲ τέλειον ἀτελοῦς.

οὕτω μετεχαράχθη καὶ τὸ τοῦ λεχθέντος νόμισμα πρὸς ιδέαυ βελτίονα. ὁ δὲ Χάλεβ καὶ αὐτὸς ὅλος ἀλλάττεται· “ἐγένετο” γάρ φησι “πνεῦμα ἕτερον ἐν αὐτῷ” (Num. 14, 24), ὥσανεὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ μεταβαλόντος πρὸς ἄκραν τελειότητα.

καὶ γὰρ ἐρμηνευθεῖς ἐστὶ Χάλεβ πᾶσα καρδία· τοῦτο δὲ σύμβολον τοῦ μὴ ἐκ μέρους ἐπαμφοτερίζουσιν καὶ ἀντιρρέπουσαν, ἀλλ' ὅλην δι' ὅλου τὴν ψυχὴν

μεταβεβλήσθαι πρὸς τὸ δόκιμον, κἂν εἴ τι μὴ πάνυ ἐπαινετὸν εἴη, λόγοις τοῖς περὶ μετανοίας ἐξοικίσασαν· οὕτω γὰρ ἐκνιψαμένα τὰ καταρρύπαίνοντα καὶ τοῖς φρονήσεως λουτροῖς χρησαμένα καὶ καθαρσίοις ἔμελλε φαιδρύνεσθαι.

Τὸν δὲ ἀρχιπροφήτην συμβέβηκεν εἶναι πολυώνυμον. ὁπότε μὲν γὰρ τοὺς χρησιμωδουμένους χρησμοὺς ἐρμηνεύων ὑφηγεῖται, προσαγορεύεται Μωυσῆς· ὁπότε δ' εὐχόμενος εὐλογεῖ τὸν λεών, ἄνθρωπος θεοῦ (Deut. 33, 1)· ἡνίκα δὲ Αἴγυπτος τὰς ὑπὲρ τῶν ἀσεβηθέντων δίκας ἐκτίνει, τοῦ βασιλεύοντος τῆς χώρας Φαραὼ θεός (Exod. 7, 1).

διὰ τί δέ; ὅτι τὸ μὲν νόμους μεταγράφειν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐντευξομένων ψηλαφῶντός ἐστι καὶ διὰ χειρὸς ἔχοντος ἀεὶ τὰ θεῖα καὶ ἀνακεκλημένου (Exod. 24, 1) ὑπὸ τοῦ θεσπιωδοῦ νομοθέτου καὶ εἰληφότος παρ' αὐτοῦ μεγάλην δωρεάν, ἐρμηνεῖαν καὶ προφητεῖαν νόμων ἱερῶν· μεταληφθεὶς γὰρ Μωυσῆς καλεῖται λῆμμα, δύναται δὲ καὶ ψηλάφημα διὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας.

τὸ δέ γε εὐχεσθαι καὶ εὐλογεῖν οὐκ ἔστι τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἀνθρώπου τὴν πρὸς γένεσιν μὴ ἑωρακότος συγγένειαν, προσκεκληρωκότος δὲ ἑαυτὸν τῷ πάντων ἡγεμόνι καὶ πατρί·

ἀγαπητὸν γάρ, εἴ τῳ ἐξεγένετο εὐλογιστίᾳ χρῆσθαι, τὸ δέ γε καὶ ἑτέροις περιποιεῖν τὸ ἀγαθόν, τοῦτο μεῖζονος καὶ τελειοτέρας ψυχῆς καὶ ὡς ἀληθῶς θειαζούσης ἦν ἐπάγγελμα, ἧς ὁ τυχὼν εἰκότως θεὸς κεκληθήσεται. θεὸς δὲ ὁ αὐτὸς οὗτος ἅτε σοφὸς ὢν καὶ διὰ τοῦτ' ἄρχων παντὸς ἄφρονος, κἂν εἰ τοῖς βασιλείοις σκῆπτροις ἐκεῖνος ἐφιδρύοιτο μεγαλαυχῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ἥκιστα.

βούλεται γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν, κἂν ἀφόρητα ἀδικοῦντές τινες μέλλωσι κολάζεσθαι, παραιτητὰς ἔχειν τοὺς ἐντευξομένους ὑπὲρ αὐτῶν, οἱ τὴν τοῦ πατρὸς ἴλεω δύναμιν ἀπομιμούμενοι μετριώτερον καὶ φιλανθρωπότερον χρήσονται ταῖς τιμωρίαις· θεοῦ δὲ τὸ εὐεργετεῖν ἴδιον.

Ἀποχρώντως οὖν περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀλλαγῆς τε καὶ μεταθέσεως εἰρηκότες ἐπὶ τὰ ἐξῆς τῆς ἐφόδου τρεψόμεθα κεφάλαια. εἶπετο δ' εὐθὺς ἡ γένεσις Ἰσαάκ· καλέσας γὰρ τὴν μητέρα αὐτοῦ Σάρραν ἀντὶ Σάρας φησὶ τῷ Ἀβραάμ· “δώσω σοι <ἐξ αὐτῆς> τέκνον” (Gen. 17, 16).

ἐν μέρει δ' ἕκαστον ἀκριβοτέον. ὁ τοίνυν κυρίως διδοὺς ὅτιοῦν ἴδιόν τι πάντως ἑαυτοῦ δίδωσιν· εἰ δὲ τοῦτ' ἀψευδές ἐστι, γένοιτ' ἂν Ἰσαάκ οὐχ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ συνώνυμος τῆς ἀρίστης τῶν εὐπαθειῶν, χαρᾶς, γέλως, ὁ ἐνδιάθετος υἱὸς θεοῦ τοῦ διδόντος αὐτὸν μείλιγμα καὶ εὐθυμίαν εἰρηνικωτάταις ψυχαῖς.

ἄτοπον μὲν γὰρ ἕτερον ἄνδρα εἶναι, ἐξ ἐτέρου δὲ νόθα καὶ μοιχίδια παιδοποιεῖσθαι· καὶ μὴν τὸν γε θεὸν ἄνδρα τῆς φιλαρέτου διανοίας Μωυσῆς ἀναγράφει δι' ὧν φησιν· “ιδὼν κύριος, ὅτι μισεῖται Λεῖα, ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς” (Gen. 29, 31).

ἔλεον γὰρ καὶ οἶκτον λαβὼν τῆς ὑπὸ τοῦ θνητοῦ γένους μισουμένης ἀρετῆς καὶ ψυχῆς τῆς φιλαρέτου στειροῖ μὲν * * * τὴν φιλόκαλον φύσιν, ἀνοίγνυσι δὲ τῆς εὐπαιδίας πηγὴν εὐτοκίαν αὐτῇ χαριζόμενος.

ἡ δὲ Θάμαρ ἐγκύμων τε γενομένη θείων σπερμάτων καὶ τὸν μὲν σπεύραντα οὐκ ἰδοῦσα – λέγεται γὰρ τότε “ἐγκαλύψασθαι τὸ πρόσωπον” (Gen. 38, 15), ὡς Μωυσῆς, ἡνίκα ἀπεστράφη εὐλαβούμενος τὸν θεὸν ἰδεῖν (Exod. 3, 6),

- τὰ δὲ σύμβολα καὶ τὰ μαρτύρια διαθρήσασα καὶ παρ' αὐτῇ δικάσασα, ὅτι θνητὸς ταῦτ' οὐ δίδωσιν, ἀνέκραγεν· “οὗτινος ταῦτ' ἐστίν, ἐξ ἐκείνου ἐν γαστρὶ ἔχω” (Gen. 38, 25).

τίνος ὁ δακτύλιος, ἡ πίστις, ἡ τῶν ὄλων σφραγίς, ἡ ἀρχέτυπος ἰδέα, ἥ τὰ πάντ' ἀνείδεα ὄντα καὶ ἅποια σημειωθέντα ἐτυπώθη; τίνος δὲ καὶ <ὁ> ὁρμίσκος, ἡ [ὁ κόσμος] εἰμαρμένη, ἀκολουθία καὶ ἀναλογία τῶν συμπάντων εἰρμὸν ἔχουσα ἀδιάλυτον; τίνος δὲ καὶ ἡ ῥάβδος (ibid.), τὸ ἐρηρεισμένον, τὸ ἀκράδαντον, τὸ ἄτρεπτον, ἡ νουθεσία, ὁ σωφρονισμός, ἡ παιδεία; τὸ σκῆπτρον, ἡ βασιλεία, τίνος; ἄρ' οὐχὶ μόνου θεοῦ;

τοιγαροῦν ὁ ἐξομολογητικὸς τρόπος, Ἰούδας, ἡσθεὶς αὐτῆς τῷ κατεχομένῳ καὶ θεοφορήτῳ παρρησιάζεται λέγων· “δεδικαίωται, ἥς ἔνεκα αἰτίας ἐγὼ οὐδενὶ θνητῷ αὐτὴν ἔδωκα” (ibid. 26), ἀσεβὲς ἡγούμενος μιαίνειν βεβήλοις τὰ θεῖα.

μηνύει δὲ καὶ ἡ τρόπον μητρὸς ἀποκυήσασα φρόνησις τὸ αὐτομαθὲς γένος, ὅτι θεὸς αὐτὸ ἔσπειρε· τεχθέντος γὰρ ἐπισεμνύνεται φάσκουσα· “γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ κύριος” (Gen. 21, 6), ἴσον τῷ τὸν Ἰσαὰκ διέπλασεν, ἐδημιούργησεν, ἐγέννησεν, ἐπειδὴ γέλωτι ὁ αὐτὸς ἦν.

ἀλλ' οὐ παντός ἐστὶν ἀκοῦσαι τὸ ἄκουσμα τοῦτο, πολλοῦ τοῦ δεισιδαιμονίας ῥυέντος παρ' ἡμῖν κακοῦ καὶ τὰς ἀνάνδρους καὶ ἀγεννεῖς ψυχὰς ἐπικλύσαντος. διὸ προστίθησιν· “ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι” (ibid.), ὥς ὀλίγων ὄντων, οἷς τὰ ὦτα ἀναπέπταται καὶ ἀνωρθίασται πρὸς τὴν τῶν ἱερῶν τούτων λόγων ὑποδοχὴν, οἱ διδάσκουσιν, ὥς ἄρα μόνου θεοῦ σπείρειν καὶ γεννᾶν τὰ

καλὰ ἔργον ἴδιον· πρὸς οὓς οἱ ἄλλοι πάντες κεκώφηνται.

στόματι δ' οἶδά ποτε προφητικῶ θεσπισθέντα διάπυρον τοιόνδε χρησμόν· “ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπός σου εὕρηται. τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; συνετὸς καὶ γνώσεται αὐτά” (Hos. 14, 9. 10); τὸν δ' ὑπηχοῦντα καὶ κρούοντα ἀόρατον ἀοράτως τὸ φωνῆς ὄργανον ἐνενόουν καὶ ἐθαύμαζον ἅμα καταπληττόμενος καὶ τὸ εἰρημένον.

εἰ γάρ τι ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὓσι * * * μᾶλλον δὲ καὶ ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος, εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, θεοῦ καρπός ἐστιν, ὑφ' οἷα δένδρου συνεχόμενος τῆς αἰδίου καὶ ἀειθαλοῦς φύσεως. συνετῶν δ' ἐστὶ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα γινώσκειν καὶ ὁμολογεῖν, οὐκ ἀσήμεν.

Τί μὲν οὖν ἐστὶ τὸ “δώσω σοι” λέλεκται, τὸ δ' “ἐξ αὐτῆς” (Gen. 17, 16) μηνυτέον. οἱ μὲν οὖν τὸ ἔξω γινόμενον αὐτῆς ἐδέξαντο νομίζοντες ἄριστον κεκρίσθαι παρὰ ὀρθῶ λόγῳ τὸ μηδὲν ἀποφαίνειν τὴν ψυχὴν ἴδιον αὐτῆς καλόν, ἀλλὰ προσγινόμενον ἔξωθεν κατὰ τὴν μεγαλόνοιαν τοῦ χάριτας ὁμβροῦντος θεοῦ.

οἱ δὲ τὸ παραυτίκα τάχος· ἴσον γὰρ εἶναι τὸ ἐξ αὐτῆς τῷ παραχρῆμα, εὐθύς, ἀνυπερθέτως, ἄνευ μελλήσεως. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αἱ θεῖαι φιλοῦσι συμβαίνειν δωρεαὶ φθάνουσιν καὶ τὰ χρόνων διαστήματα. τρίτοι δὲ εἰσιν οἱ τὴν ἀρετὴν μητέρα τοῦ γενητοῦ εἶναι λέγοντες ἀγαθοῦ, λαμβάνουσιν τὰς γονὰς παρὰ μηδενὸς θνητοῦ.

πρὸς δὲ τοὺς ζητοῦντας, εἰ στεῖρα τίκτει – Σάρραν γὰρ εἰσάγοντες πάλαι στεῖραν οἱ χρηστοὶ νῦν ὅτι γενήσεται μήτηρ ὁμολογοῦσι, – λεκτέον ἐκεῖνο, ὅτι γυνὴ μὲν στεῖρα τίκτειν οὐ πέφυκεν, ὥσπερ οὐδὲ τυφλὸς βλέπειν οὐδὲ κωφὸς ἀκούειν, ψυχὴ δ' ἢ πρὸς τὰ φαῦλα ἐστερωμένη καὶ παθῶν

ἀμετρίας καὶ κακιῶν ἄγονος μόνη σχεδὸν εὐτοκία χρῆται, τὰ ἀξιέραστα τίκτουσα, τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ κατὰ τὸ ἀδόκμενον ἄσμα ὑπὸ τῆς χάριτος, Ἄννης, ἥ φησιν· “στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ, ἡ δὲ πολλὴ ἐν τέκνοις ἡσθένησε” (I Reg. 2, 5).

καλεῖ δὲ πολλὴν μὲν τὴν ἐκ μιγάδων καὶ συγκλύδων λογισμῶν συμπεφορημένην διάνοιαν, ἡ διὰ τὸ πλῆθος τῶν περὶ αὐτὴν ὄχλων καὶ θορύβων ἀνήκεστα κακὰ τίκτει, στεῖραν δὲ τὴν μὴ παραδεχομένην θνητὸν ὡς γόνιμον σπóρον, ἀλλὰ τὰς τῶν φαύλων ὁμιλίας καὶ συνουσίας ἀναλίσκουσάν τε καὶ διαφθείρουσαν, περιεχομένην δὲ τῆς ἐβδόμης καὶ τοῦ κατ’ αὐτὴν εἰρηνικωτάτου· τούτου γὰρ ἐγκύμων τε εἶναι βούλεται καὶ μήτηρ λέγεσθαι.

Τοιοῦτον ἦν καὶ τὸ “ἐξ αὐτῆς”· τὸ δὲ τρίτον, ὃ δὴ “τέκνον” ἐλέγετο, νῦν διασκεψώμεθα. πρῶτον μὲν τοῖνυν ἄξιον θαυμάσαι τὸ μὴ πολλὰ τέκνα φάναι δώσειν, ἐν δὲ χαριεῖσθαι μόνον. διὰ τί δέ; ὅτι τὸ καλὸν οὐκ ἐν πλῆθει μᾶλλον ἢ δυνάμει πέφυκεν ἐξετάζεσθαι.

μουσικὰ μὲν γάρ, εἰ τύχοι, καὶ γραμματικὰ καὶ γεωμετρικὰ καὶ δίκαια καὶ φρόνιμα καὶ ἀνδρεῖα καὶ σῶφρονά πάμπολλά ἐστίν· αὐτὸ δὲ τοῦτο <τὸ> μουσικὸν καὶ γραμματικὸν καὶ γεωμετρικόν, ἔτι δὲ δίκαιον καὶ σῶφρον φρόνιμόν τε καὶ ἀνδρεῖον ἐν αὐτῷ μόνον τὸ ἀνωτάτω, μηδὲν ιδέας ἀρχετύπου διαφέρουν, ἀφ’ οὗ τὰ πολλὰ καὶ ἀμύθητα ἐκεῖνα διεπλάσθη.

ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐν φάναι δώσειν· νυνὶ δὲ τέκνον εἶρηκεν οὐκ ἀμελῶς οὐδ’ ἀπερισκέπτως, ἀλλ’ ἔνεκα τοῦ παραστῆσαι, ὅτι οὐκ ὀθνεῖον οὐδ’ ὑποβολιμαῖον οὐδ’ αὖ θετὸν ἢ νόθον, ἀλλὰ γνήσιον καὶ ἀστεῖον [ὅτι οὐκ ὀθνεῖον] ὄντως ἀστῆς ψυχῆς ἔγγονον. παρὰ γὰρ τὸν τόκον τὸ τέκνον

εἴρηται πρὸς ἔμφασιν οἰκειότητος, ἣ φυσικῶς ἀρμόζεται τέκνα γονεῦσιν.

“Εὐλογήσω” δέ φησιν “αὐτήν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη” (Gen. 17, 16), δηλῶν ὅτι οὐ μόνον ἡ γενικὴ ἀρετὴ ὡς ἂν εἰς ἔθνη τὰ προσεχέστατα εἶδη τέμνεται καὶ τὰ ὑπὸ τοῖς εἵδεσιν, ἀλλὰ καὶ ὅτι συμβέβηκεν ὡς ζώων οὕτω καὶ πραγμάτων εἶναι τρόπον τινὰ ἔθνη, οἷς μέγα ὄφελος ἀρετὴν προσεῖναι.

τὰ γὰρ ἔρημα καὶ χῆρα φρονήσεως πάντα ἐπιζήμια, καθάπερ οἷς οὐκ ἐπιλάμπει ἥλιος ἐξ ἀνάγκης ζοφερά. ἀρετῇ μὲν γὰρ γεωπόνος ἄμεινον φυτῶν ἐπιμελεῖται, ἀρετῇ δὲ καὶ ἡνίοχος ἄρμα ἐν ἵπποδρομίαις ἄπταιστον ἐλαύνει, ἀρετῇ δὲ καὶ κυβερνήτης [οἰακονόμος] οἰακονομεῖ κατὰ πλοῦν τὸ σκάφος. ἀρετὴ καὶ οἰκίας καὶ πόλιν καὶ χώραν βέλτιον οἰκεῖσθαι παρεσκεύασεν, οἰκονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς ἀνδρας δημιουργοῦσα.

ἀρετὴ καὶ νόμους ἀρίστους εἰσηγήσατο καὶ τὰ εἰρήνης κατεβάλετο πανταχοῦ σπέρματα· ἐπεὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἐναντίας ἕξεως πέφυκε γίνεσθαι τάναντία, πόλεμος, ἀνομία, κακοπολιτεῖαι, συγχύσεις, δύσπλοιοι, περιτροπαί, ἡ ἐν ταῖς ἐπιστήμας ἀργαλεωτάτη νόσος, πανουργία, ἀφ’ ἧς ἀντὶ τεχνῶν κακοτεχνίαι προσεῖρήθησαν. ἀναγκαίως οὖν εἰς ἔθνη χωρήσει ἡ ἀρετὴ, ζώων ὁμοῦ καὶ πραγμάτων μεγάλα καὶ ἀθρόα συστήματα, ἐπὶ τῇ τῶν δεχομένων ὠφελείᾳ.

Λέγεται δὲ ἐξῆς, ὅτι “καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτῆς ἔσονται” (ibid.). οὗς γὰρ κυοφορεῖ καὶ ἀποτίκτει, πάντες εἰσὶν ἡγεμόνες, οὐ κλήρω, πράγματι ἀβεβαίω, καὶ χειροτονία ἐμπίσθων τὰ πολλὰ ἀνθρώπων πρὸς ὀλίγον χρόνον αἰρεθέντες, ἀλλ’ ὑπὸ φύσεως εἰς αἰὲν κατασταθέντες αὐτῆς.

οὗτος δ' οὐκ ἐμὸς μῦθος, ἀλλὰ χρησμῶν τῶν ἱερωτάτων ἐστίν, ἐν οἷς εἰσάγονταί τινες λέγοντες τῷ Ἀβραάμ· “βασιλεὺς παρὰ θεοῦ εἶ σὺ ἐν ἡμῖν” (Gen. 23, 6), οὐ τὰς ὕλας ἐξετάσαντες, – τίνες γὰρ ἦσαν ἀνδρὶ μετανάστη καὶ μηδὲ πόλιν οἰκοῦντι, πολλήν δὲ καὶ ἐρήμην καὶ ἄβατον ἀλωμένῳ γῆν; – ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ βασιλικὴν ἔξιν κατανοήσαντες, ὥστ' ἀνομολογῆσαι κατὰ Μωυσῆν μόνον τὸν σοφὸν βασιλέα.

καὶ γὰρ ὄντως ὁ μὲν φρόνιμος ἡγεμὼν ἀφρόνων ἐστὶν εἰδὼς ἃ χρὴ ποιεῖν τε καὶ ἃ μὴ, ὁ δὲ σώφρων ἀκολάστων τὰ περὶ τὰς αἰρέσεις καὶ φυγὰς ἡκριβωκῶς οὐκ ἀμελῶς, δειλῶν δὲ ὁ ἀνδρεῖος ἃ δεῖ ὑπομένειν καὶ ἃ μὴ σαφῶς ἐκμαθὼν, ἀδίκων δὲ ὁ δίκαιος ἰσότητος ἐν τοῖς ἀπονεμητέοις ἀρρέπους στοχαζόμενος, ὁ δ' ὅσιος ἀνοσίων [ἐν] ἀρίσταις ὑπολήψεσι ταῖς περὶ θεοῦ κατεσχημένος.

Ταύταις εἰκὸς ἦν ταῖς ὑποσχέσεσι τὸν νοῦν ἐκφυσηθέντα μετέωρον ἀρθῆναι. ὁ δὲ πρὸς ἔλεγχον ἡμῶν, οἱ καὶ ἐπὶ τοῖς μικροτάτοις εἰώθαμεν ὑψαυχενεῖν, πίπτει καὶ εὐθὺς γελᾷ (Gen. 17, 17) τὸν ψυχῆς γέλῳτα, σκυθρωπάζων μὲν τῷ προσώπῳ, μειδιῶν δὲ τῇ διανοίᾳ, πολλῆς καὶ ἀκράτου χαρᾶς εἰσοικισαμένης.

ἀμφοτέρω δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβαίνει τῷ μεῖζονα ἐλπίδος ἀγαθὰ κληρονομοῦντι σοφῷ, γελᾶν τε καὶ πίπτειν· τὸ μὲν εἰς πίστιν τοῦ μὴ μεγαλαυχεῖν διὰ κατάγνωσιν τῆς θνητῆς οὐδενείας, τὸ δ' εἰς εὐσεβείας βεβαίωσιν διὰ τὸ μόνον χαρίτων καὶ ἀγαθῶν νομίζειν τὸν θεὸν αἴτιον.

πιπτέτω μὲν δὴ καὶ σκυθρωπαζέτω γένεσις, φυσικῶς – ἀνίδρυτός τε γὰρ καὶ ἐπίλυπος ἔξ ἑαυτῆς ἐστίν, –

ἀνιστάσθω δὲ ὑπὸ θεοῦ καὶ γελάτω· τὸ γὰρ ἔρεισμα αὐτῆς καὶ ἡ χαρὰ μόνος οὗτός ἐστιν.

εἰκότως δ' ἂν ἀπορήσειέ τις, πῶς ἐνδέχεται γελαῖν τινα, μήπω γέλωτος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γένεσιν ἐλθόντος· ὁ γὰρ Ἰσαάκ ἐστὶ γέλωρ, ὃς κατὰ τὴν παροῦσαν σκέψιν οὐπω γεγέννηται. ὥσπερ γὰρ οὔτε βλέπειν χωρὶς ὀφθαλμῶν οὔτ' ἀκούειν χωρὶς ὠτων οὔτε δίχα μυκτῆρων ὀσφραίνεσθαι οὐδ' αὖ ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν ἄνευ τῶν κατ' αὐτὰς ὀργάνων χρῆσθαι οὔτε καταλαμβάνειν δίχα λογισμοῦ, οὕτως οὐδὲ γελαῖν εἰκὸς ἦν, εἰ μὴ γέλωρ ἐδεδημιούργητο.

τί οὖν χρὴ λέγειν; πολλὰ ἡ φύσις τῶν μελλόντων γίνεσθαι διὰ τινων συμβόλων προμηνύει. ἢ τὸν νεοττὸν οὐχ ὀρᾶς, ὅς, πρὶν ἀέρι ἐπινήχεσθαι, πτερύσσεσθαι καὶ τοὺς ταρσοὺς διασεῖν φιλεῖ, τὴν ἐλπίδα τοῦ πέτεσθαι δυνήσεσθαι προευαγγελιζόμενος;

ἄμυνον δ' ἢ χίμαρον ἢ βοῦν ἔτι νεογνὸν οὐκ εἶδες, μήπω τῶν κεράτων ἐκπεφυκότες, ὁπότε διερεθίζει τις, ἀντιβεβηκότα καὶ τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις ὀρμῶντα πρὸς ἄμυναν, ἐξ ὧν ἡ φύσις τὰ ἀμυντήρια ὄπλα ἀναδίδωσιν;

ἔν γε μὴν ταῖς θηριομαχίαις οὐκ εὐθὺς οἱ ταῦροι τοὺς ἀντιτεταγμένους ἀναπεύρουσιν, ἀλλ' εὖ μάλα διαβάντες καὶ μετρίως τὸν αὐχένα χαλάσαντες καὶ θάτερον ἐκκλίναντες καὶ ταυρωπὸν ὄντως ἀποβλεψάμενοι τηνικαῦτα ἐπίασιν, ἔργου ἐξόμενοι. τὸ δὲ γινόμενον ὁρῶσιν ἐκάλεσαν, οἷς ὀνοματοποιεῖν ἔθος, ὀρμὴν τινα πρὸ ὀρμῆς ὑπάρχουσαν.

ὅμοιον δὴ τι καὶ ἡ ψυχὴ τὰ πολλὰ πάσχει· ἐλπίζομένου γὰρ τάγαθοῦ προγῆθαι, ὥς τρόπον τινα χαίρειν πρὸ χαρᾶς καὶ εὐφραίνεσθαι πρὸ εὐφροσύνης. εἰκάσαι δ' ἂν τις αὐτὸ καὶ τῷ περὶ τὰ φυτὰ συμβαίνειν· καὶ γὰρ ταῦτα, ὁπότε

μέλλοι καρποφορεῖν, προβλαστάνει καὶ προανθεῖ καὶ χλοηφορεῖ.

τὴν ἡμερίδα ἄμπελον ἶδε, ὥς ὑπὸ φύσεως τεθουματούργηται, κληματίσιν, ἔλιξι, μοσχεύμασι, πετάλοις, οἰνάροις, ἃ φωνὴν <μονον>οὐκ ἀφιέντα μηνύει τὴν ἐπὶ τῷ μέλλοντι καρπῷ τοῦ δένδρου χαράν. καὶ ἡ ἡμέρα μέντοι προγελᾷ πρὸς βαθὺν ὄρθρον μέλλοντος ἀνίσχειν ἡλίου· αὐγὴ γὰρ αὐγῆς ἄγγελος καὶ φῶς φωτὸς ἀμυδρότερον τηλαυγεστέρου προεξέρχεται.

ἦκοντι μὲν οὖν ἤδη τῷ ἀγαθῷ συνομαρτεῖ χαρά, προσδοκώμενῳ δὲ ἐλπίς· ἀφικομένῳ μὲν <γὰρ> χαίρομεν, μέλλοντος δὲ ἐλπίζομεν, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἔχειν συμβέβηκεν· ἡ μὲν γὰρ παρουσία τοῦ κακοῦ λύπην, ἡ δὲ προσδοκία φόβον ἐγέννησεν. φόβος δὲ ἄρα ἦν οὐδὲν ἢ λύπη πρὸ λύπης, ὥσπερ ἐλπίς χαρὰ πρὸ χαρᾶς· ὁ γάρ, οἶμαι, πρὸς λύπην φόβος, τοῦτο πρὸς χαρὰν ἐλπίς.

σημεῖα δὲ τοῦ λεγομένου καὶ αἰσθήσεις ἐναργῆ περιφέρουσι· γεύσεως γὰρ ὁσφρησις προκαθημένη τὰ πρὸς ἐδωδὴν καὶ πόσιν σχεδὸν ἅπαντα προδικάζει· ἀφ' οὗ καὶ προγευστρίδα αὐτὴν ἐκάλεσαν εἰς τὴν ἐνάργειαν ἀπιδόντες εὐθυβόλως ἔνιοι. πέφυκε δὲ καὶ ἡ ἐλπίς ὥσανεὶ τοῦ μέλλοντος ἀγαθοῦ προγεύεσθαι καὶ διασυνιστάνειν αὐτὸ ψυχῇ τῇ βεβαίως κτησομένῃ.

κάν ταῖς ὁδοιπορίαις μέντοι πεινήσας τις καὶ διψήσας, πηγὰς ἐξαίφνης ἰδὼν ἢ δένδρα παντοῖα ἡμέροις βρίθοντα καρποῖς, μήπω φαγὼν ἢ πιών, ἀλλὰ μηδ' ἄρυσάμενος ἢ δρεψάμενος ἐλπίδι τῆς ἀπολαύσεως προπληροῦται. εἴτ' οἰόμεθα ταῖς μὲν τοῦ σώματος τροφαῖς καὶ πρὸ τῆς χρήσεως ἐστιᾷσθαι δύνασθαι, τὰς δὲ τῆς διανοίας οὐχ

ικανὰς εἶναι καὶ ὁπότε μέλλοιεν ἐστῖαν προευφραίνειν;

Ἐγέλασεν οὖν εἰκότως μήπω δοκοῦντος ἐν τῷ θνητῷ γένει σπαρῆναι τοῦ γέλωτος· καὶ οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ γελᾷ. λέγεται γὰρ αὖθις· “ἐγέλασε δὲ Σάρρα ἐν ἑαυτῇ λέγουσα· οὐπω μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν” (Gen. 18, 12) ἄνευ μελέτης ἀπαυτοματίζον ἀγαθόν· ὁ δ’ ὑποσχόμενος “κύριός μου καὶ πρεσβύτερος” (ibid.) πάσης γενέσεώς ἐστιν, ᾧ πιστεύειν ἀναγκαῖον.

ἅμα μέντοι καὶ ἀναδιδάσκει, ὅτι ἡ τ’ ἀρετὴ χαρτόν ἐστι φύσει καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν αἰεὶ γέγηθε, καὶ τὸναντίον ὅτι ἡ τε κακία λυπηρὸν καὶ ὁ ἔχων ὀδυνηρότατος. ἔτι νῦν θαυμάζομεν τῶν φιλοσόφων τοὺς λέγοντας τὴν ἀρετὴν εὐπάθειαν εἶναι;

ἰδοὺ γὰρ Μωυσῆς χορηγὸς ἀνεύρηται τοῦ σοφοῦ τούτου δόγματος, χαίροντα καὶ γελῶντα παραγαγὼν τὸν ἀστεῖον· ἀλλαχόθι δὲ οὐκ αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ταῦτόν ἀφικνουμένους αὐτῷ. “ἰδὼν γάρ σε” φησὶ “χαρήσεται ἐν αὐτῷ” (Exod. 4, 14), ὡς τῆς τοῦ σπουδαίου προσόψεως αὐτὸ μόνον ἱκανῆς οὔσης ἀναπληρῶσαι τὴν διάνοιαν εὐφροσύνης, ἀποφορτισαμένην τὸ ἀπεχθέστατον ψυχῆς κακῶν, λύπην.

φαύλῳ δ’ οὐδενὶ χαίρειν ἐφείται, καθάπερ καὶ ἐν προφητικαῖς ᾄδεται ῥήσεσι· “χαίρειν οὐκ ἔστι τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ θεός” (Ies. 48, 22). λόγος γὰρ ὄντως καὶ χρησμός ἐστι θεῖος, σκυθρωπὸν καὶ ἐπίλυπον καὶ μεστὸν βαρυδαιμονίας εἶναι τὸν παντὸς μοχθηροῦ βίου, κὰν προσποιῇται τῷ προσώπῳ μειδιᾷ.

οὐ γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους χαίρειν ἂν εἵποιμι πρὸς ἀλήθειαν, ἥνίκα τοὺς ἀδελφοὺς Ἰωσήφ ἤκοντας ἤκουσαν,

ἀλλ' ἐπιμορφάζειν καθυποκρινομένους τὸ δοκεῖν. οὐδενὶ γὰρ ἐπιστὰς ἔλεγχος ἀφρόνων δι' ἡδονῆς ἐστίν, ὥσπερ οὐδ' ἱατρὸς ἀκρατεῖ νοσοῦντι. πόνος μὲν γὰρ τοῖς συμφέρουσι, ῥαστώνη δὲ τοῖς βλαβεροῖς ἔπεται· πόνου δὲ ῥαστώνην προκρίναντες εἰκότως τοῖς τὰ συμφέροντα εἰσηγουμένοις ἀπεχθάνονται.

ἐπειδὴν οὖν ἀκούσης ὅτι “ἐχάρη Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ” (Gen. 45, 16) διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν Ἰωσήφ ἄφιξιν, μὴ νόμιζε πρὸς ἀλήθειαν ἠδесθαι, εἰ μὴ κατ' ἐκεῖνο ἴσως, ὅτι προσδοκῶσιν αὐτὸν μεταβαλεῖν ἀπὸ τῶν ψυχῆς ἀγαθῶν, οἷς συνετράφη, πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἀνηνύτους ἐπιθυμίας, τὸ ἀρχαῖον καὶ προγονικὸν ἀρετῆς συγγενοῦς νόμισμα παρακόψαντα.

τοιαῦτα δ' ἐλπίσας ὁ φιλήδονος νοῦς αὐταρκες οὐχ ὑπολαμβάνει τοὺς νεωτέρους καὶ ἄρτι πρὸς τὰ σωφροσύνης γυμνάσια φοιτῶντας ἐπιθυμιῶν δελέασιν ἀγκιστρεύσασθαι, ἀλλὰ δεινὸν ἐνόμισεν εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν πρεσβύτερον ὑπάξεται λόγον, οὗ τὰ λυττώντα πάθη παρήβηκε.

λέγει γὰρ αὖ τὰς ζημίας ὡς ὠφελείας προτείνων· “παραλαβόντες τὸν πατέρα καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν ἦκετε πρὸς μέ” (ibid. 18) ἐπ' Αἰγύπτου καὶ τοῦ φοβεροῦ τούτου βασιλέως, ὃς καὶ τὰ πατρῷα ἡμῶν καὶ τὰ ὄντως ὑπάρχοντα ἀγαθὰ ἔξω προεληλυθότα τοῦ σώματος – φύσει γάρ ἐστιν ἐλεύθερα – ἀντισπᾶ βιαζόμενος δεσμοτηρίῳ πάνυ πικρῶ παραδοῦναι, καταστήσας εἰρκτοφύλακα, ὥς φησι τὸ λόγιον, Πεντεφρῆ τὸν σπάδοντα καὶ ἀρχιμάγειρον (Gen. 39, 1) σπάνει κεχρημένον τῶν καλῶν καὶ τὰ γεννητικὰ τῆς ψυχῆς ἐκτετμημένον, ἔτι δὲ σπεῖρειν καὶ φυτεύειν τι τῶν κατὰ παιδείαν ἀδυνατοῦντα, μαγείρου τρόπον κτείνοντα τὰ

ζῶντα καὶ κατὰ μέρη καὶ κατὰ μέλη κόπτοντα καὶ διαιροῦντα καὶ ἐν ἀψύχοις καὶ νεκροῖς καλινδούμενον οὐ σώμασι μάλλον ἢ πράγμασι καὶ ταῖς περιέργοις παραρτύσεσιν ἀνεγείροντα καὶ ἀνερεθίζοντα τὰς τῶν ἀνηνύτων παθῶν ὁρμάς, ἃς εἰκὸς ἦν τιθασεύοντα πράττειναι.

ὁ δὲ καὶ “δώσω” φησὶν “ὑμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου, καὶ φάγεσθε τὸν μυελὸν <τῆς> γῆς” (Gen. 45, 18). ἀλλ’ ἐροῦμεν αὐτῷ· σώματος ἀγαθὸν οὐ προσιέμεθα οἱ τὰ ψυχῆς ἰδόντες· ἱκανὸς γὰρ ὁ τριπόθητος ἐκείνων ἡμερος ἐντακεῖς πάντων ὅσα τῇ σαρκὶ φίλα λήθην ἐργάσασθαι.

Τοιαύτη μὲν τις ἡ ψευδώνυμος χαρὰ τῶν ἀφρόνων, ἡ δὲ ἀληθῆς πρότερον εἴρηται, μόνοις ἀστείοις ἐφαρμόζουσα. “πεσὼν οὖν ἐγέλασεν” (Gen. 17, 17), οὐκ ἀπὸ θεοῦ πεσὼν, ἀλλ’ ἀφ’ ἐαυτοῦ· ἔστη μὲν γὰρ περὶ τὸν ἄτρεπτον, ἔπεσε δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας οἰήσεως.

διὸ καὶ τοῦ μὲν δοκησισόφου καταβληθέντος φρονήματος, ἀνεγερθέντος δὲ τοῦ φιλοθέου καὶ περὶ τὸν ἀκλινῆ μόνον ἰδρυθέντος, γελάσας εὐθὺς “εἶπε τῇ διανοίᾳ· εἰ τῷ ἑκατονταετῇ γενήσεται, καὶ ἡ Σάρρα ἐνενήκοντα ἐτῶν οὕσα τέξεται” (ibid.);

μὴ <μέν>τοι νομίσης, ὧ γενναῖε, τὸ “εἰπεῖν” οὐχὶ τῷ στόματι, ἀλλὰ “τῇ διανοίᾳ” προσκεῖσθαι παρέργως, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἐξητασμένως. διὰ τί; ὅτι ἔοικε διὰ τοῦ φάσκειν “εἰ τῷ ἑκατονταετῇ γενήσεται” περὶ τῆς Ἰσαὰκ ἐνδοιάσαι γενέσεως, ἐφ’ ἧ πρότερον ἐλέγετο πιστεῦσαι, ὡς ἐδήλου τὸ χρησθὲν πρὸ μικροῦ τόδε· “οὐ κληρονομήσει σε οὗτος, ἀλλ’ ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σοῦ”. εἶτ’ εὐθὺς εἶπεν· “ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην” (Gen. 15, 4. 6).

ἐπειδὴ τοίνυν ἀκόλουθον οὐκ ἦν ἐνδοιάσαι τῷ πεπιστευκότι, πεποίηκε τὸν ἐνδοιασμὸν οὐ πολυχρόνιον, μηχανούμενον μέχρι γλώττης καὶ στόματος, ἀλλ' αὐτοῦ περὶ τὴν ὀξύκίνητον διάνοιαν ἰστάμενον. “τῇ γὰρ διανοίᾳ” φησὶν “εἶπεν”, ἦν τῶν εἰς ποδῶκειαν ἐπαινουμένων οὐδὲν ἂν ἰσχύσαι παραδραμεῖν, ἐπεὶ καὶ τὰς πτηνὰς φύσεις ἀπάσας ἔφθακεν.

ἀφ' οὗ μοι δοκεῖ καὶ τῶν παρ' Ἑλληνσι ποιητῶν ὁ δοκιμώτατος “ὥς εἰ πτερὸν ἢ νόημα” φάναι, δηλῶν τὸ τῆς ὀξύτητος τάχος, κατ' ἐπίτασιν ὕστερον τοῦ πτεροῦ τὸ νόημα θεῖς. ἐπὶ πολλὰ γὰρ ἡ διάνοια ἐν ταύτῳ πράγματα ὁμοῦ καὶ σώματα στείχει μετὰ ἀλέκτου φορᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ γῆς καὶ θαλάττης αὐτίκα πέρατα φθάνει συναιροῦσα καὶ τέμνουσα τὰ ἀπειρομεγέθη διαστήματα· κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον τοσοῦτον ἀπὸ γῆς ἀναπηδᾷ, ὥς δι' αἴρος εἰς αἰθέρα ἀνέρχεσθαι καὶ μόλις περὶ τὴν ἐσχάτην τῶν ἀπλανῶν ἀψίδα ἴστασθαι.

τὸ γὰρ ἔνθερμον καὶ διάπυρον ἡρεμεῖν αὐτὴν οὐκ ἔῃ· διὸ πολλὰ ὑπερβάλλουσα καὶ τοῦ παντὸς αἰσθητοῦ τούτου ὅρου ἔξω φέρεται πρὸς τὸν ἐκ τῶν ἰδεῶν παγέντα συγγενικῶς. γέγονεν οὖν περὶ τὸν ἀστεῖον ἢ τροπὴ βραχεῖα, ἄτομος, ἀμερής, οὐκ αἰσθητή, νοητὴ δὲ μόνον, τρόπον τινὰ ἄχρονος.

ἀλλ' ἴσως ἂν τις εἴποι· τί οὖν γε, ὅτι πεπιστευκῶς ἵχνος ἢ σκιὰν ἢ αὖραν ἀπιστίας δέχεται τὸ παράπαν; οὗτος δὲ οὐδὲν ἕτερόν μοι βούλεσθαι δοκεῖ ἢ τὸν γενόμενον ἀποφαίνειν ἀγένητον καὶ τὸν θνητὸν ἀθάνατον καὶ τὸν φθαρτὸν ἀφθαρτον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἰ θέμις εἰπεῖν, θεόν.

τὴν γὰρ πίστιν, ἥς ἔλαχεν ἄνθρωπος, οὕτω βέβαιόν φησι δεῖν εἶναι, ὥς μηδὲν διαφέρειν τῆς περὶ τὸ ὄν, τῆς ἀρτίου

καὶ περὶ πάντα πλήρους. λέγει γὰρ Μωυσῆς ἐν ὧδῃ τῇ μερίζονι· “θεὸς πιστός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ” (Deut. 32, 8).

πολλὴ δὲ ἄγνοια νομίζειν, τὰς θεοῦ ἀρετὰς τὰς ἀρρέπεῖς καὶ παγιωτάτας χωρῆσαι ψυχὴν ἀνθρώπου δύνασθαι· ἀγαπητὸν γὰρ εἰκόνας αὐτῶν κτήσασθαι δυνηθῆναι, πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἀριθμοῖς τῶν ἀρχετύπων ἐλαττουμένας· καὶ μήποτ’ εἰκότως·

ἀκράτους μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τὰς θεοῦ ἀρετάς, ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς οὐ σύγκριμα, φύσις ὦν ἀπλῇ, κεκραμένης δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν κράματα, θείου καὶ θνητοῦ συγκερασθέντων καὶ κατὰ τοὺς τῆς τελείας μουσικῆς λόγους ἀρμοσθέντων· τὸ δ’ ἐκ πλειόνων συνεστὼς φυσικὰς πρὸς ἕκαστον τῶν μερῶν ἀνθολκὰς ἔχει.

εὐδαίμων δ’ ὅτῳ ἐξεγένετο τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ θειοτέραν μοῖραν ταλαντεύειν· ἅπαντα γὰρ τὸν αἰῶνα ἀμήχανον, ἐπεὶ καὶ τὸ ἀντίπαλον θνητὸν ἄχθος ἔστιν ὅτε ἀντέρρῳπε καὶ ἐφεδρεῦσαν ἐκαιροφυλάκησε τὰς ἀκαιρίας τοῦ λογισμοῦ, ὡς ἀντιβιάσασθαι.

“πεπίστευκεν οὖν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ” (Gen. 15, 6), ἀλλ’ ὡς ἄνθρωπος πεπίστευκεν, ἵνα τὸ ἴδιον τοῦ θνητοῦ γνῶς καὶ μάθης οὐκ ἄλλως αὐτῷ γενέσθαι, εἰ μὴ ἐκ φύσεως, τὴν τροπὴν. ἀλλ’ εἰ βραχεῖα καὶ ἀκαρῆς γέγονεν, ἄξιον εὐχαριστεῖν· πολλοὶ γὰρ ἕτεροι τῇ ρύμῃ καὶ φορᾷ κατακλυσθέντες καὶ τῇ βίᾳ εἰσάπαν ἠφανίσθησαν.

οὐκ ἔστι γάρ, ὧ γενναῖε, κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωυσῆν ἀρτίπους ἢ ἐν θνητῷ σώματι ἀρετῇ, ἀλλὰ παραπλήσιόν τι

πάσχουσα νάρκη, μικρὸν ὅσον ὑποχωλαίνουσα. “ἐνάρκησε” γάρ φησι “τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ, ᾧ καὶ ἐπέσκαζεν” (Gen. 32, 25. 31).

ἴσως δ’ ἂν τῶν εὐθαρσεστέρων εἴποι τις παρελθὼν, ὅτι οὐδὲ ἀπιστοῦντός ἐστιν ἡ προφορά, ἀλλ’ εὐχομένου, ἴν’, εἰ μέλλοι τῶν εὐπαθειῶν ἡ ἀρίστη γεννᾶσθαι, χαρά, μὴ ἑτέροις ἀριθμοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς ἐνενηήκοντα καὶ ἑκατὸν τεχθῇ (Gen. 17, 17), ἵνα τὸ τέλειον ἀγαθὸν τελείοις ἀριθμοῖς εἰς γένεσιν ἔλθῃ.

τέλειοι δ’ οἱ λεχθέντες ἀριθμοί, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἱερωτάτας ἀναγραφάς. ἴδωμεν δ’ αὐτῶν ἑκάτερον· Σὴμ εὐθέως μὲν, ὁ υἱὸς τοῦ δικαίου Νῶε, πρόγονος δὲ τοῦ ὀρατικοῦ γένους, “ἑκατὸν ἐτῶν εἶναι λέγεται, ἡνίκα ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξάτ” (Gen. 11, 10), ὃς ἐρμηνεύεται συνετάραξε τάλαιπωρίαν· καλὸν γε ἔγγονον ψυχῆς κλονεῖν καὶ συγχεῖν καὶ διαφθείρειν τὴν ταλαίπωρον καὶ γέμουσαν κακῶν ἀδικίαν.

ἀλλὰ καὶ “Ἀβραὰμ ἄρουραν φυτεύει” (Gen. 21, 33) χρώμενος ἑκατοστῷ λόγῳ πρὸς ἀναμέτρησιν τοῦ χωρίου, καὶ Ἰσαὰκ “ἑκατοστεύουσιν εὐρίσκει κριθήν” (Gen. 26, 12). καὶ τὴν αὐλήν τῆς ἱερᾶς σκηνῆς Μωυσῆς κατασκευάζει πήχεσιν ἑκατόν (Exod. 27, 9), τὸ πρὸς ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἐκμετρούμενος διάστημα.

ἔστι δὲ καὶ ἀπαρχῆς ἀπαρχὴ ὁ ἑκατοστὸς λόγος, ὃν Λευῖται τοῖς ἱερωμένοις ἀπάρχονται (Num. 18, 28)· λαβοῦσι γὰρ αὐτοῖς τὰς δεκάτας παρὰ τοῦ ἔθνους διείρηται καθάπερ ἀπὸ κτημάτων οἰκείων τοῖς ἱερεῦσι διδόναι ὡς δεκάτην λόγων ἱερᾶν.

πολλά δ' ἂν τις καὶ ἄλλα σκοπῶν εὗροι πρὸς ἔπαινον τοῦ λεχθέντος ἀριθμοῦ τοῖς νόμοις ἐμφερόμενα, πρὸς δὲ τὸ παρὸν διεξαρκεῖ τὰ εἰρημένα. ἀλλ' ἐὰν τῶν ἐκατὸν ἀφέλης δεκάτην ἱερὰν ἀπαρχὴν τῷ τῆς ψυχῆς φέροντι καὶ αὖξοντι καὶ πληροῦντι καρποὺς θεῷ, ἕτερον ἀριθμὸν <τέλειον> τὸν ἐνενήκοντα ἀπολείψεις. πῶς γὰρ οὐ τέλειος, μεθόριος ὢν πρώτης καὶ δεκάτης, καθ' ὃν διακρίνεται τὰ ἅγια τῶν ἀγίων τρόπον καταπετάσματος τοῦ μέσου (Exod. 26, 33), ὃ τὰ ὁμογενῇ διαστελλεται κατὰ τὰς ἐν τοῖς εἵδεσι τομάς.

ὁ μὲν οὖν ἀστεῖος ἐλάλει τῇ διανοίᾳ τὰ ἀστεῖα ὄντως, ὁ δὲ φαῦλος ἐρμηνεύει ἔστιν ὅτε παγκάλως τὰ καλὰ, πράττει δὲ αἰσchrῶς τὰ αἰσχιστα, καθάπερ καὶ Συχέμ ὁ ἔγγονος ἀνοίας. Ἐμὼρ γὰρ ἐστὶ πατρός, ὃς μεταληφθεὶς ὄνος καλεῖται, αὐτὸς δὲ ἐρμηνευθεὶς ἐστὶν ὦμος, πόνου σύμβολον. ἄθλιος δὲ καὶ ταλαιπωρίας μεστὸς πόνος, ὃν ἄνοια γεννᾷ, ὥσπερ ὠφέλιμος, ὃ συγγενὴς ἀγχίνωια.

φασὶ γοῦν οἱ χρησμοὶ ὅτι “ἐλάλησε κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου” ταπεινώσας αὐτὴν πρότερον ὁ Συχέμ (Gen. 34, 2. 3). ἄρ' οὐκ ἐξητασμένως ἐλέχθη τὸ “ἐλάλησε κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου”, μονονοῦκ εἰς δῆλωσιν τοῦ τάναντία οἷς εἶπεν εἰργασμένου; Δεῖνα γὰρ ἐστὶν ἡ ἀδέκαστος κρίσις, ἡ πάρεδρος θεοῦ δίκη, ἡ ἀειπάρθενος· ἐρμηνεύεται γὰρ ἐκάτερον Δεῖνα, κρίσις ἢ δίκη.

ταύτην οἱ ἐπιχειροῦντες ἄφρονες διαφθείρουν διὰ τῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν βουλευμάτων καὶ ἐπιτηδευμάτων εὐπρεπείᾳ λόγου διαδιδράσκουσι τὸν ἔλεγχον. χρὴ γοῦν αὐτοὺς ἢ ἀκόλουθα τοῖς λεγομένοις πράττειν ἢ ἀδικοῦντας ἡσυχάζειν· ἥμισυ γάρ, φασί, κακοῦ ἡσυχία· καθὰ καὶ Μωυσῆς ἐπιτιμῶν τῷ πρεσβείων μὲν ἀξιώσαντι γένεσιν, δευτερείων δὲ τὸν ἄφθαρτον θεόν φησιν· “ἡμαρτες,

ἡσύχασον” (Gen. 4, 7).

τὸ γὰρ ἐκτραγωδεῖν καὶ ἐπικομπάζειν τὰ κακὰ διπλοῦν ἀμάρτημα. σχεδὸν δ’ οἱ πολλοὶ πεπόνθασιν τοῦτο· λέγουσι μὲν γὰρ ἀεὶ τῇ παρθένω ἀρετῇ τὰ φίλα καὶ δίκαια, καιρὸν δ’ οὐδένα παριᾶσιν, ἐν ᾧ δυνηθέντες αὐτὴν οὐχ ὑβριοῦσι καὶ κακώσουσι. ποία γὰρ πόλις οὐκ ἐστὶ μεστὴ τῶν τὴν ἀειπάρθενον ὑμνούντων ἀρετῇ;

οἱ τὰ ὦτα τῶν παρατυγχανόντων ἀποκναίουσι διεξιόντες τὰ τοιαῦτα· ἡ φρόνησις ἀναγκαῖον, ἡ ἀφροσύνη βλαβερόν· αἰρετὸν ἡ σωφροσύνη, ἐχθρόν ἡ ἀκολασία· ὑπομονῆς ἄξιον ἡ ἀνδρεία, φυγῆς ἡ δειλία· συμφέρον ἡ δικαιοσύνη, ἀσύμφορον ἡ ἀδικία· τὸ ὄσιον καλόν, τὸ ἀνόσιον αἰσχρόν· τὸ θεοσεβὲς ἐπαινετόν, τὸ ἀσεβὲς ψεκτόν· [τὸ] οἰκειότατον ἀνθρώπου φύσει τὸ εὖ καὶ βουλευέσθαι καὶ πράττειν καὶ λέγειν, ἄλλοτριώτατον τὸ κακῶς τούτων ἕκαστον.

ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀεὶ συνείροντες τὰ δικαστήρια καὶ βουλευτήρια καὶ τὰ θέατρα καὶ πάντα σύλλογον καὶ θίασον ἀνθρώπων ἀπατῶσιν, ὥσπερ οἱ προσωπεῖα καλὰ αἰσχίσταις ὄψεσι περιτιθέντες προνοίᾳ τοῦ μὴ ὑπὸ τῶν ὁρώντων ἐλέγχεσθαι.

ἀλλ’ οὐδὲν ὄφελος· ἀφίξονται γὰρ τινες εὖ μάλα ἐρρώμενοι καὶ τῷ περὶ ἀρετὴν ζήλῳ κατεσχημένοι καὶ τὰ περικαλύμματα καὶ περίαπτα ταῦτα, ὅσα λόγῳ κακοτεχνοῦντες συνύφηναν, ἀπαμφιάσαντες καὶ γυμνὴν αὐτὴν ἐφ’ αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἀνγάσαντες εἴσονται καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ἀποκείμενα τῆς φύσεως ἀπόρρητα – εἴτ’ ἔξω προαγαγόντες τὰ αἰσχρὰ καὶ τὰ ὀνειδῆ πάντα αὐτῆς ἐν ἡλίῳ καθαρῷ πᾶσιν ἐπιδείξονται, οἷα τις οὖσα, ὡς αἰσχρὰ καὶ καταγέλαστος οἶαν ἐκ τῶν περιάπτων, ὡς νόθη

ἐπεμόρφαζεν εὐμορφίαν.

οἱ δὲ πρὸς ἄμυναν εὐτρεπεῖς τῶν οὕτως βεβήλων καὶ ἀκαθάρτων τρόπων δύο μὲν εἰσιν ἀριθμῶ, Συμεὼν καὶ Λευὶ, γνώμη δὲ εἷς. διὸ καὶ ἐν ταῖς εὐλογίαις ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦς ἐν τάξει ἐνὸς κατηρίθμει (Gen. 49, 5), διὰ τὸ σύμφωνον τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς πρὸς ἕν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος ὁρμῆς. ὁ δὲ Μωυσῆς οὐδὲ δυάδος ἔτι μέμνηται, ἀλλ' ὅλον τὸν Συμεὼν εἰς τὸν Λευὶ ἐνεχάραξε (Deut. 33, 8) δύο οὐσίας κερασάμενος, ἀφ' ὧν ἕνα εἰργάσατο οἶον ἰδέα μιᾷ τυπωθέντα, τὸ ἀκούειν τῷ πράττειν ἐνώσας.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἔγνω τὴν ἐπαγγελίαν λαλοῦσαν τὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας μεστὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ὁ σπουδαῖος, ἔπαθεν ἀμφοτέρω, καὶ τὴν πρὸς τὸν θεὸν πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὸ γενητὸν ἀπιστίαν. εἰκότως οὖν φησι δεόμενος· “Ἰσμαὴλ οὗτος ζήτω ἐνώπιόν σου” (Gen. 17, 18), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τῶν ἐμφερομένων ἕκαστον τῶν ὀνομάτων τιθεῖς, τὸ “οὗτος”, τὸ “ζήτω”, τὸ “ἐνώπιόν σου”. ταῖς γὰρ ἐν τοῖς πράγμασιν ὁμωνυμίαις ἠπατήθησαν οὐκ ὀλίγοι.

τί δ' ἐστὶν ὃ λέγω, σκεπτέον· ἐρμηνευθεὶς Ἰσμαὴλ ἐστὶν ἀκοὴ θεοῦ, τῶν δὲ θείων δογμάτων οἱ μὲν ἀκούουσιν ἐπ' ὠφελείᾳ, οἱ δ' ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν τε καὶ ἐτέρων. ἢ τὸν οἰωνοσκόπον Βαλαὰμ οὐχ ὁρᾷς; οὗτος εἰσάγεται “ἀκούων λόγια θεοῦ ἐπιστάμενός τε ἐπιστήμην παρὰ ὑψίστου” (Num. 24, 16).

ἀλλὰ τί ἐκ τῆς τοιαύτης ἀκροάσεως, τί δ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης ὦνατο, γνώμη μὲν ἐπιχειρήσας τὸ ψυχῆς ἄριστον ὄμμα λυμήνασθαι, ὃ δὴ μόνον τὸν θεὸν ὁρᾷν πεπαίδευται, μὴ δυνηθεὶς δὲ διὰ τὸ σωτῆρος κράτος ἀήττητον; τοιγαροῦν ὁ μὲν κατακεντούμενος ὑπὸ φρενοβλαβείας τῆς ἑαυτοῦ καὶ

τραύματα πολλά δεξάμενος ἐν μέσοις τραυματίαις ἀπώλετο (Num. 31, 8), διότι σοφιστεία μαντικῇ τὴν θεοφόρητον προφητείαν παρεχάραξε.

δεόντως οὖν εὐχεται ὁ ἄστεϊος, ἵν' οὗτος μόνος Ἰσμαὴλ ὑγιαίνῃ, διὰ τοὺς μὴ γνησίως ἀκούοντας τῶν ἱερῶν ὑφηγήσεων· οἷς ἀπεῖπε Μωυσῆς ἀντικρὺς εἰς ἐκκλησίαν φοιτᾶν τοῦ πανηγεμόνος.

τεθλασμένοι γὰρ τὰ γεννητικὰ τῆς διανοίας ἢ καὶ τελείως ἀποκοπέντες οἱ τὸν ἴδιον νοῦν καὶ τὴν αἴσθησιν ἀποσεμνύνοντες ὥς μόνα τῶν κατ' ἀνθρώπους αἷτια πραγμάτων ἢ οἱ πολυθείας ἐρασταὶ καὶ τὸν πολύθεον ἐκτετιμηκότες θιάσον, οἱ ἐκ πόρνῃς γεγονότες, τὸν ἕνα ἄνδρα καὶ πατέρα φιλαρέτου ψυχῆς θεὸν οὐκ εἰδότες, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἐλαύνονται τε καὶ φυγαδεύονται (Deut. 23, 1. 2);

παραπλήσιόν μοι δοκοῦσι ποιεῖν καὶ οἱ κατηγοροῦντες τοῦ υἱοῦ γονεῖς ἐπ' οἰνοφλυγίᾳ· λέγουσι γάρ· “ὁ υἱὸς ἡμῶν οὗτος ἀπειθεῖ” (Deut. 21, 20), διὰ τῆς προσθήκης τῆς “οὗτος” μηνύοντες, ὅτι εἰσὶν ἕτεροι παῖδες καρτερικοὶ καὶ σώφρονες, τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ παιδείας πειθαρχοῦντες· οὗτοι γὰρ ψυχῆς ἀψευδέστατοι γονεῖς, ὅφ' ὧν κατηγορηθῆναι μὲν αἴσχιστον, ἐπαινεθῆναι δ' εὐκλέεστατον.

τὸ <δὲ> “οὗτός ἐστιν Ἀαρὼν καὶ Μωυσῆς, οἷς εἶπεν ὁ θεὸς ἐξαγαγεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου” (Exod. 6, 26) καὶ τὸ “οὗτοί εἰσιν οἱ διαλεγόμενοι Φαραὼ βασιλεῖ” (ibid. 27), ταῦτα μὴ νομίζωμεν εἰρησθαι παρέργως ἢ τὰς δεῖξεις μὴ πλέον τι τῶν ὀνομάτων παρεμφαίνειν.

ἐπειδὴ γὰρ Μωυσῆς μέν ἐστι νοῦς ὁ καθαρώτατος, Ἀαρὼν δὲ λόγος αὐτοῦ, πεπαίδευται δὲ καὶ ὁ νοῦς θεοπρεπῶς ἐφάπτεσθαι καὶ ὁ λόγος ὁσίως ἐρμηνεύειν τὰ ὅσια, μιμηλάζοντες δὴ οἱ σοφισταὶ καὶ παρακόπτοντες τὸ δόκιμον νόμισμα τοῦτό φασι καὶ νοεῖν ὀρθῶς περὶ τοῦ ἀρίστου καὶ λέγειν ἐπαινετῶς (Exod. 7, 11). ὅπως οὖν μὴ ἀπατώμεθα παραθέσει τῶν κεκιβδηλευμένων πρὸς τὰ δόκιμα δι' ὁμοιότητος τοῦ χαρακτῆρος, βάσανον ἔδωκεν, ἥ διακριθῇσεται.

τίς οὖν ἡ βάσανος; τὸ ἐξαγαγεῖν ἐκ τῆς σωματικῆς χώρας τὸν ὁρατικὸν καὶ φιλοθεάμονα νοῦν καὶ φιλόσοφον. ὁ μὲν γὰρ τοῦτο δυνηθεὶς Μωυσῆς ἐστὶν οὗτος, ὁ δὲ ἀδυνατήσας, ὁ λεγόμενος μόνον, μυρίας δὲ σεμνότητος ὀνομάτων ἐπαμπισχόμενος, γελᾶται. ζῆν δὲ εὐχεται τῷ Ἰσμαήλ, οὐ τῆς μετὰ σώματος ζωῆς ἐπιστρεφόμενος, ἀλλ' ἵνα τὸ θεῖον ἄκουσμα ἐπὶ ψυχῇ διαιωνίζον ἐγείρη τε αὐτὸν καὶ ζωπυρῇ.

καὶ ὁ μὲν ἀκρόασιν λόγων καὶ μάθησιν δογμάτων ἱερῶν εὐχεται ζῆν, ὡς ἐλέχθη, ὁ δ' ἀσκητῆς Ἰακώβ εὐφυΐαν· λέγει γάρ· “ζήτω Ῥουβὴν καὶ μὴ ἀποθανέτω” (Deut. 33, 6)· ἄρά γε ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν εὐχόμενος, ἀνθρώπῳ πρᾶγμα ἀδύνατον; οὐ δήπου. τί οὖν ἔσθ' ὃ βούλεται παραστῆσαι, λεκτέον.

πάντα τὰ ἀκούσματα καὶ μαθήματα ἐποικοδομεῖται καθάπερ θεμελίῳ προκαταβεβλημένῳ φύσει παιδείας δεκτικῇ, φύσεως δὲ μὴ προϋπαρχούσης ἀνωφελῇ πάντα. δρυὸς γὰρ ἢ λίθου κωφῆς οὐδὲν ἂν δόξαιεν οἱ ἀφυεῖς διαφέρειν· ἔγκολλον γὰρ ἂν οὐδὲν αὐτοῖς ἀρμόζοιτο, πάντα δ' ὡς ἀπὸ στερέρου τινος ἀποπάλλεται καὶ ἀποπηδᾷ.

τὰς δὲ τῶν εὐφυῶν ψυχὰς ἔστιν ἰδεῖν κηροῦ τρόπον λελειασμένου μήτε ἄγαν στερεοῦ μήτε ἄγαν ἀπαλοῦ κεκερασμένας μετρίως, παραδεχομένας τὰ ἀκούσματα καὶ θεάματα ῥαδίως πάντα καὶ ἐναποματτομένας ἄκρως αὐτὰς τὰ εἶδη, μνήμης ἐναργεῖς τινὰς εἰκόνας.

ἦν γοῦν ἀναγκαῖον εὗξασθαι τῷ λογικῷ γένει τὸ εὐφυὲς ἄνοσον καὶ ἀθάνατον παρεῖναι. τοῦ μὲν γὰρ κατ' ἀρετὴν βίου, ὅς ἐστιν ἀψευδестаτή ζωὴ, μετέχουσιν ὀλίγοι, οὐχὶ τῶν ἀγελαίων φημί – τούτων γὰρ οὐδεὶς τῆς ἀληθοῦς ζωῆς κεκοινώνηκεν, – ἀλλ' εἴ τισιν ἐξεγένετο τὰς τῶν ἀνθρώπων φυγεῖν σπουδὰς καὶ θεῷ μόνῳ ζῆσαι.

παρὸ καὶ λίαν τεθαύμακεν ὁ ἀσκητικὸς καὶ ἀνδρεῖος, εἴ τις ἐν μέσῳ τοῦ βίου ποταμῷ φοροῦμενος ὑπ' οὐδεμιᾶς ῥύμης κατασύρεται, δύναιτο δὲ καὶ πλούτῳ πολλῷ ῥέοντι ἀντισχεῖν καὶ ἡδονῆς ἀμέτρου φορὰν <ἀν>ῶσαι καὶ λαίλαπι κενῆς δόξης μὴ ἀναρπασθῆναι.

λέγει γοῦν οὐχ ὁ Ἰακώβ τῷ Ἰωσήφ μᾶλλον ἢ ὁ ἱερὸς λόγος παντὶ τῷ τὸ μὲν σῶμα εὐεκτοῦντι, ἐν ἀφθόνοις δὲ ταῖς εἰς περιουσίαν ὕλαις ἐξεταζομένῳ καὶ πρὸς μηδεμιᾶς ἀλίσκομένῳ· “ἔτι γὰρ σὺ ζῆς” (Gen. 46, 30); θαυμαστὸν ἐκφωνήσας λόγον καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ὑπερδεδραμηκότα, οἱ μικρὰς πρὸς εὐτυχίαν αὔρας λαβόμενοι, πάντα κάλων ἀνασείσαντες, λαμπρὰ φυσῶμεν καὶ πνεύσαντες μέγα καὶ σύντονον πλησίστιοι πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τῶν παθῶν φερόμεθα καὶ οὐ πρότερον στέλλομεν τὰς ἀνειμένας καὶ κεχαλασμένας ἀκρατῶς ἐπιθυμίας, ἕως ἂν ἐξοκείλαντες ὅλῳ τῷ ψυχῆς ναυαγήσωμεν σκάφει.

παγκάλως οὖν τοῦτον τὸν Ἰσμαὴλ εὐχεται ζῆν. προστίθουσιν οὖν “ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ζῆτω” (Gen. 17, 18),

τέλος τῆς εὐδαιμονίας τιθέμενος ἐπισκόπου καὶ ἐφόρου τοῦ τῶν ὄντων ἀρίστου τὴν διάνοιαν ἀξιοθῆναι.

εἰ γὰρ παιδαγωγοῦ μὲν παρόντος οὐκ ἂν ἁμάρτοι ὁ ἀγόμενος, ὑφηγητῆς δὲ ἐγγυὲς ὦν ὠφελεῖ τὸν μαθητὴν, πρεσβυτέρου δὲ παρατυγχάνοντος αἰδοῖ καὶ σωφροσύνη κοσμεῖται νέος, πατὴρ δὲ ἢ μήτηρ υἱὸν μέλλοντα ἀδικεῖν ἐκώλυσαν ἐφ' ἡσυχίας αὐτὸ μόνον ὀφθέντες, ἡλικίας τιςὶν ὑπερβολαῖς ἀγαθῶν χρήσεσθαι νομίζομεν τὸν ὑπολαμβάνοντ' ἀεὶ ὑπὸ θεοῦ θεωρεῖσθαι; τὸ γὰρ τοῦ παρόντος καὶ περιβλέπεται ἀξίωμα δεδιῶς καὶ τρέμων ἀνά κράτος τὸ ἀδικεῖν ἀποδράσεται.

τὸν δὲ Ἰσμαὴλ ὅταν εὖχεται ζῆν, οὐκ ἀπέγνωκε τὴν γένεσιν Ἰσαάκ, ὥς καὶ πρότερον εἶπον, ἀλλὰ πεπίστευκε μὲν τῷ θεῷ * * * οὐδὲ γὰρ ἂν δοῦναι θεῷ, ταῦτα καὶ ἀνθρώπων λαβεῖν δυνατόν, ἐπειδὴ τῷ μὲν πλεῖστα χαρίσασθαι ῥάδιον, ἡμῖν δ' οὐκ εὐμαρὲς τὰς προτεινομένας δέξασθαι δωρεάς.

ἀγαπητὸν γάρ, εἰ τῶν ἐκ πόνου καὶ μελέτης συντροφῶν καὶ συνηθεστέρων ἀγαθῶν ἐπιλάχοιμεν, τῶν δ' ἄνευ τέχνης ἢ συνόλως ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ἀπαυτοματιζόντων καὶ ἐξ ἐτοίμου γινομένων οὐδ' ἐλπίς ἐφικέσθαι· ταῦτα γὰρ ἄτε θεῖα ὄντα θειοτέrais καὶ ἀκηράτοις φύσεσιν ἀπηλλαγμέναις θνητοῦ σώματος εὐρίσκειν ἀναγκαῖον.

ἐδίδαξε δὲ Μωυσῆς κατὰ δύναμιν τῶν χειρῶν τὰς εὐχαρίστους ὁμολογίας ποιεῖσθαι (Num. 6, 21), τὸν ἀγγίζουν ἀνάθημα ἀνατιθέντα τὸ συνετὸν καὶ τὸ φρόνιμον, τὸν λόγιον τὰς ἐν λόγῳ πάσας ἀρετὰς ἀνιεροῦντα διὰ τε ὥδης καὶ τῶν καταλογάδην τοῦ ὄντος ἐγκωμίων, καὶ κατ' εἶδος τὸν φυσικὸν φυσιολογίαν, τὸν ἠθικὸν πᾶσαν τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, τὸν τεχνικὸν καὶ ἐπιστήμονα τὰ

θεωρήματα τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

οὕτως εὐπλοῖαν μὲν ναύτης καὶ κυβερνήτης, εὐφορίαν δὲ καρπῶν γεωπόνος, εὐτοκίαν δὲ ζώων ἀγελάρχης, ὑγείαν δὲ καμνόντων ἰατρός, ὁ δ' αὖ στρατείας ἡγεμῶν τοῦ πολέμου κράτος καὶ ὁ πολιτικὸς ἢ βασιλικὸς τὴν νόμιμον προστασίαν καὶ ἡγεμονίαν ἀναθήσει, καὶ συνελόντα φράσαι πάντων ὅσα ἢ ψυχῆς ἢ σώματος ἢ τῶν ἐκτὸς ἀγαθὰ ἐστὶν ὁ μὴ φίλαυτος αἴτιον ἀποφανεῖ τὸν ἀψευδῶς μόνον αἴτιον θεόν.

μηδεὶς οὖν τῶν ἀφανεστέρων καὶ ταπεινοτέρων εἶναι δοκούντων ἐλπίδος ἀπογνώσει τῆς ἀμείνονος ἀποκνησάτω ἱκέτης εὐχάριστος γενέσθαι θεοῦ, ἀλλ' εἰ καὶ μηδὲν ἔτι προσδοκᾷ τῶν μειζόνων, ὑπὲρ τούτων ὧν ἔλαχεν ἤδη κατὰ τὴν ἐαυτοῦ δύναμιν εὐχαριστεῖτω.

μυρίων δ' ἔλαχε, γενέσεως, ζωῆς, τροφῆς, ψυχῆς, αἰσθήσεως, φαντασίας, ὀρμῆς, λογισμοῦ. λογισμὸς δὲ βραχὺ μὲν ὄνομα, τελειότατον δὲ καὶ θειότατον ἔργον, τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς ἀπόσπασμα ἢ, ὅπερ ὀσιώτερον εἰπεῖν τοῖς κατὰ Μωυσῆν φιλοσοφοῦσιν, εἰκόνας θείας ἐκμαγεῖον ἐμφερές.

ἐπαινεῖν ἄξιον καὶ τῶν κατασκόπων τοὺς ἐπιχειρήσαντας μὲν αὐτόπρεμνον τὸ ἀρετῆς ὅλον ἀνασπάσαι καὶ βαστάσαι στέλεχος, ἐπεὶ δ' οὐκ ἡδυνήθησαν, κληματίδα γοῦν καὶ ἕνα βότρυν λαβόντας, δεῖγμα καὶ μέρος τῆς συμπάσης, ὃ φέρειν αὐτὸ μόνον ἴσχυον (Num. 13, 24).

ἐκτὸν μὲν ἀθρόω τῷ πλήθει τῶν ἀρετῶν ἐγχορεύειν· εἰ δὲ τοῦτο μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀγαπῶμεν, εἴ τω ἐξεγένετο μιᾷ τινι τῶν κατὰ μέρος ἐντυχεῖν, σωφροσύνη ἢ

ἀνδρεία ἢ δικαιοσύνη ἢ φιλανθρωπία. φερέτω γὰρ ἓν τι ἀγαθὸν ἢ ψυχὴ καὶ τικτέτω, μὴ πάντων ἄφορος καὶ στεῖρα γινέσθω.

σὺ δὲ τοιαῦτα ἐπιτάγματα ἐπιτάξεις υἱεῖ τῷ σεαυτοῦ; εἰ μὴ τοῖς οἰκέταις ἡμέρως χρῆ, μηδὲ τοῖς ὁμοτίμοις κοινωνικῶς· εἰ μὴ κοσμίως γυναικί, μηδὲ γονεῦσι τιμητικῶς· εἰ μητρὸς ὀλιγωρεῖς καὶ πατρός, ἀσέβει καὶ εἰς τὸ θεῖον. εἰ χαίρεις ἡδονῇ, μὴ<δὲ> φιλαργυρίας ἀποστῆς. ἐφίεσαι πολυχρηματίας; καὶ κενοδόξει.

τί γάρ; οὐ μετριάζειν ἐν ἐνίοις ἀξιοῖς, εἰ μὴ ἐν πᾶσι δύνασαι; οὐκ ἂν οὖν εἴποι ὁ υἱός· τί λέγεις, ὦ πάτερ; ἢ τέλειον ἀγαθὸν ἢ τέλειον κακὸν βούλει σοι τὸν υἱὸν γενέσθαι καὶ οὐκ ἀγαπήσεις, εἰ πρὸ τῶν ἄκρων τὰ μέσα ἔλοιτο;

οὐ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἐπὶ τῆς Σοδομιτῶν ἀπωλείας ἀρξάμενος ἀπὸ πεντηκοντάδος εἰς δεκάδα τελευτᾷ (Gen. 18, 24. 32), ποτνιώμενος καὶ ἱκετεύων, ἵν', εἰ μὴ εὐρίσκοιτο ἐν γενέσει ἡ παντελὴς εἰς ἐλευθερίαν ἄφεσις (Lev. 25, 10), ἧς σύμβολον ὁ πεντηκοστός λόγος ἱερός, ἡ μέση παιδεία παραληφθῇ δεκάδι παραριθμουμένη πρὸς τὴν τῆς καταδικάζεσθαι ψυχῆς μελλούσης ἀπόλυσιν;

τῶν ἀναγῶγων οἱ πεπαιδευμένοι καὶ τῶν ἀλύρων καὶ ἀμούσων οἱ <ἐγ>κεχορευκότες τῇ ἐγκυκλίῳ μουσικῇ πλείους ἀφορμὰς ἔχουσι πρὸς τὸ αὔξεσθαι, σχεδὸν ἐκ παίδων τοῖς περὶ καρτερίας καὶ ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς πάσης λόγοις ἐπαντληθέντες. διὸ εἰ καὶ μὴ παντελῶς ἐξερρύψαντο καὶ ἀπελούσαντο τὸ ἀδικεῖν φαιδρυνόμενοι δέ, ἀλλὰ μετρίως γοῦν καὶ μέσως ἐρρύψαντο.

τὸ παραπλήσιον ὁ Ἡσαῦ λέγειν ἔοικε τῷ πατρί· “μὴ εὐλογία σοι μία ἐστί, πάτερ; εὐλόγησον καὶ ἐγώ, πάτερ” (Gen. 27, 38). ἄλλαι γὰρ ἄλλοις ἀποκεκρίσθωσαν, τελείοις μὲν τέλειαι, μέσαι δὲ ἀτελέσιν, ὡς ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων· ὑγιαινόντων γὰρ καὶ νοσοῦντων ἕτερα μὲν γυμνάσματα, ἕτεραι δὲ τροφαί, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ δίαιταν, οὐ τὰ αὐτά, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πρόσφορα, ἵνα μὴδ’ ὅλως νοσήσωσι, τοῖς δὲ τὰ οἰκεῖα, ὅπως πρὸς τὸ ὑγιεινότερον μεταβάλωσι.

πολλῶν οὖν ἀγαθῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ φύσει τὸ δοκοῦν ἐφαρμόττειν μοι τοῦτο χάρισαι, καὶ μικρότατον ἦ, στοχασάμενος ἐκείνου μόνου, εἰ δυνήσομαι τὸ δοθὲν φέρειν εὐμαρῶς, ἀλλὰ καὶ μὴ πρὸς τοῦτο ἀπειπὼν ὁ δυστυχῆς ὀκλάσω.

τί δ’ οἰόμεθα ἐμφαίνεσθαι διὰ τοῦ· “μὴ χεὶρ κυρίου οὐκ ἐξαρκέσει” (Num. 11, 23); ἄρ’ οὐχὶ τὸ πάντῃ τὰς τοῦ ὄντος φθάνειν δυνάμεις ἐπ’ εὐεργεσίᾳ μὴ μόνον τῶν ἐνδόξων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀφανεστέρων εἶναι δοκούντων; οἷς τὰ ἀρμόττοντα χαρίζεται πρὸς τὰ τῆς ἐκάστου ψυχῆς σταθμήματα καὶ μέτρα σταθμώμενος καὶ διαμετρῶν ἰσότητι παρ’ ἑαυτῷ τὸ ἀνάλογον ἐκάστοις.

καταπλήττει με οὐχ ἥκιστα καὶ ὁ τεθεὶς νόμος ἐπὶ τοῖς ἐκδυομένοις τὰ ἁμαρτήματα καὶ μεταγινώσκειν δοκοῦσι. κελεύει γὰρ τὸ μὲν πρῶτον ἱερεῖον προσάγειν θῆλυ πρόβατον ἁμωμον. “ἐὰν δὲ” φησί “μὴ ἰσχύῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ τὸ ἱκανὸν εἰς πρόβατον, οἴσει περὶ τῆς ἁμαρτίας ἥς ἤμαρτε δύο τρυγόνας ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, ἕνα περὶ ἁμαρτίας καὶ ἕνα εἰς ὀλοκαύτωμα.

ἐὰν δὲ μὴ εὐρίσκη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ζευγος τρυγόνων ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, οἴσει τὸ δῶρον τὸ δέκατον οἷφι

σεμίδαλιν. οὐκ ἐπιχεεῖ ἐπ’ αὐτὸ ἔλαιον οὐδ’ ἐπιθήσει ἐπ’ αὐτὸ λίβανον, ὅτι περὶ ἁμαρτίας ἐστί. καὶ οἶσει αὐτὸ πρὸς τὸν ἱερέα, καὶ δραξάμενος ὁ ἱερεὺς ἀπ’ αὐτοῦ πλήρη τὴν δράκα τὸ μνημόσυνον ἐπιθήσει ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον” (Lev. 5, 7. 11. 12).

οὐκοῦν τρισὶ μετανοίας τρόποις ἰλάσκεται τοῖς εἰρημένοις, κτήνεσιν ἢ πτηνοῖς ἢ λευκοπύροις, πρὸς τὴν τοῦ καθαιρομένου καὶ μετανοοῦντος δήπου δύναμιν· οὔτε γὰρ μικρὰ μεγάλων οὔτε μεγάλα μικρῶν δεῖται καθαρσίων, τῶν δὲ πρὸς τὸ ἀνάλογον ἴσων καὶ ὁμοίων.

τί δήποτ’ οὖν διὰ τριῶν ἢ κάθαρσις, ἄξιον ἐρευνῆσαι. σχεδὸν τοίνυν καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ κατορθώματα συμβέβηκεν ἐν τρισὶν ἐξετάζεσθαι, διανοίᾳ, λόγοις, πράξεσιν. οὗ χάριν κὰν τοῖς προτρεπτικοῖς Μωυσῆς διδάσκων, ὅτι ἡ ἀγαθοῦ κτῆσις οὐτ’ ἀδύνατός ἐστιν οὔτε δυσθήρατος, φησίν·

οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀναπτῆναι δεῖ οὐδ’ ἄχρι περάτων γῆς καὶ θαλάττης ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ’ ἐστὶν ἐγγύς, καὶ σφόδρα ἐγγύς. εἴτα μόνον οὐκ ὀφθαλμοφανῶς δείκνυσιν· “πᾶν ἔργον” φησί “τῷ στόματί σου καὶ τῇ καρδίᾳ καὶ ταῖς χερσὶ” (Deut. 30, 12-14), συμβολικῶς ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν ἔργοις· ἐκ γὰρ εὐβουλίας καὶ εὐλογίας καὶ εὐπραξίας τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν συνίστασθαι, ὥσπερ καὶ τὴν κακοδαιμονίαν ἐκ τῶν ἐναντίων.

ἐν γὰρ τοῖς αὐτοῖς τό τε κατορθοῦν καὶ ἁμαρτάνειν χωρίοις ἐστί, καρδίᾳ, στόματι, χειρί· καὶ γὰρ βουλευόνται τινες εὐγνωμονέστατα καὶ λέγουσιν ἄριστα καὶ πράττουσι τὰ πρακτέα. τριῶν δὲ ὄντων κουφότατόν ἐστι τὸ βουλευέσθαι ἢ μὴ χρή, βαρύτατον δὲ τὸ χειρουργεῖν τὰ

ἄδικα, μέσον δὲ τὸ λέγειν ἅ μὴ δεῖ.

συμβαίνει δὲ τὸ κουφότατον δυσασποτριπτότατον εἶναι· χαλεπὸν γὰρ ψυχῆς τροπὴν εἰς ἡρεμίαν ἀγαγεῖν, καὶ θᾶττον ἂν τις χειμάρρου φορὰν ἐπίσχοι ἢ ψυχῆς τροπὴν ῥέουσιν ἀκατασχέτως· ἀμύθητα γὰρ ἐνθύμια ἄλλα ἐπ’ ἄλλοις τρικυμίας τρόπον ἐπιτρέχει, φοροῦντα καὶ κυκῶντα καὶ πᾶσαν αὐτὴν βιαίως ἀνατρέποντα.

τὸ μὲν οὖν ἄριστον τῆς καθάρσεως καὶ τελεώτατον τοῦτ’ ἐστί, μὴδ’ ἐνθυμεῖσθαι τι τῶν ἀτόπων, ἀλλ’ εἰρήνη καὶ εὐνομία, ὣν ἡγεμὼν ἐστὶ δικαιοσύνη, πολιτεύσασθαι· τὸ δὲ δεύτερον, λόγοις μὴ διαμαρτάνειν ψευδόμενον ἢ ψευδοκοῦντα ἢ ἀπατῶντα ἢ σοφιζόμενον ἢ συκοφαντοῦντα ἢ συνόλως στόμα καὶ γλῶτταν ἐπ’ ὀλέθρῳ τινῶν ἀνιέντα, οἷς χαλινὸν ἦν ἄμεινον περιθεῖναι καὶ δεσμὸν ἄρρήκτον.

διὰ τί δὲ τὸ λέγειν τοῦ νοεῖν τὰ μὴ προσήκοντα βαρύτερον ἀμάρτημα, ῥᾶον ἰδεῖν. ἐνθυμεῖται μὲν τις οὐ παρ’ ἑαυτὸν ἔστιν ὅτε, ἀλλ’ ἀβουλῶν· ὣν γὰρ οὐ θέλει λαμβάνειν ἐννοίας ἀναγκάζεται, τῶν δ’ ἀκουσίων οὐδὲν ὑπαίτιον.

λέγει δὲ τις ἐκῶν, ὥστε, εἰ μὴ εὖφημον προίεται φωνήν, ἀδικεῖ κακοδαιμονῶν, ὃ μὴδ’ ἐκ τύχης ἐθέλων τι τῶν ἐπεικесτέρων φθέγγασθαι· ὧ λυσιτελεῖς τὴν ἀσφαλεστάτην ἡσυχίαν δεξιοῦσθαι· κᾶπειτα μὴ ἡσυχάζων τις δύναται δῆπου βουληθεὶς σιωπᾶν.

τὸ δὲ καὶ τοῦ λέγειν βαρύτερον ἀμάρτημα ἢ ἄδικος πράξις ἐστὶ· “λόγος γὰρ ἔργου” φασὶ “σκιά”, σκιάς δὲ βλαπτούσης πῶς οὐ τὸ ἔργον βλαβερώτερον; διὰ τοῦτο καὶ Μωυσῆς τὴν μὲν γνώμην ἐγκλημάτων καὶ ἐπιτιμίων ἀπήλλαξεν, ἀκουσίους τὰ πολλὰ μεταβολαῖς χρωμένην καὶ

τροπαῖς καὶ πάσχουσιν μάλλον ὑπὸ τῶν ἐπεισφοιτῶντων νοσημάτων ἔξωθεν ἢ δρῶσαν· τὰ δ' ὅσα ἂν ἐξέλθῃ διὰ τοῦ στόματος, ταῦτ' εἰς ἀπόλογον καὶ εὐθύνας ἄγει, ὥς ἂν δὴ τοῦ λέγειν ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχοντος.

ἀλλ' αἱ μὲν λόγων εὐθυναὶ μετριώτεραι, αἱ δ' ὑπαιτίων ἔργων ἀργαλεώτεραι. μεγάλας γὰρ τάττει τιμωρίας ἐπὶ τοῖς μεγάλα ἀδικοῦσι καὶ ἔργῳ ἐπεξιούσιν ἃ γνώμῃ μὲν ἀγνώμονι ἐβουλεύσαντο, προπετεία δὲ γλώττης ἐξελάλησαν.

τὰ δὲ καθάρσια τῶν τριῶν, διανοίας, λόγου, πράξεως, εἵρηκεν [οὔν] πρόβατον καὶ ζεῦγος τρυγόνων ἢ περιστερῶν καὶ σεμιδάλεως ἱεροῦ μέτρου δέκατον, ἄξιῶν προβάτῳ μὲν διάνοιαν καθαίρεσθαι, λόγον δὲ τοῖς πτηνοῖς, σεμιδάλει δὲ πρᾶξιν.

διὰ τί; ὅτι, καθάπερ ἐν ἡμῖν ἄριστον ὁ νοῦς, καὶ ἐν ζώων ἀλόγων γένει τὸ πρόβατον ἅτε ἡμερώτατον ὑπάρχον καὶ καρπὸν ἐτήσιον ἀνατέλλον ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς ὠφέλειαν ὁμοῦ καὶ κόσμον ἀνθρώπων· ἐσθῆς γὰρ τὰς ἀπὸ κρυμοῦ καὶ θάλπους ἀνείργει βλάβας καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς φύσεως ἐπισκιάζουσα πρὸς εὐκοσμίας τοῖς χρωμένοις ἐστί.

σύμβολον οὖν ἔστω τῆς τοῦ ἀρίστου καθάρσεως, διανοίας, τὸ ζώων ἄριστον, τὸ πρόβατον, λόγου δὲ τὰ πτηνά· κοῦφόν τε γὰρ ὁ λόγος καὶ πτηνὸν φύσει, βέλους θάττον φερόμενος καὶ πάντῃ διάττων. τὸ γὰρ ἅπαξ λεχθὲν ἀναδραμεῖν μὲν οὐκ ἔστιν, ἔξω δὲ φερόμενον, τάχει πολλῶ τρέχον, πλήττει τὰ ὦτα καὶ διὰ πάσης ἀκοῆς ἐρχόμενον εὐθὺς ἤχεϊ.

δίδυμος δὲ ὁ λόγος, ὁ μὲν ἀληθής, ὁ δὲ ψευδής· οὗ μοι δοκεῖ χάριν ζεύγει τρυγόνων ἢ περιστερῶν ἐξομοιωθῆναι.

τῶν δὲ πτηνῶν τὸ μὲν περὶ ἁμαρτίας φησὶ δεῖν εἶναι, τὸ δὲ ὀλοκαύτωμα θύειν, ἐπειδὴ τὸν μὲν ἀληθῆ λόγον ὅλον δι' ὅλου συμβέβηκεν εἶναι ἱερόν <τε καὶ> τέλειον, τὸν δὲ ψευδῆ διημαρτῆσθαι τε καὶ ἐπανορθώσεως δεῖσθαι.

πράξεως δέ, ὡς ἔφην, σύμβολον ἢ σεμίδαλις· καὶ γὰρ ταύτην συμβέβηκεν οὐκ ἄνευ τέχνης καὶ ἐπινοίας καθαίρεσθαι, ἀλλὰ χερσὶ σιτοπόνων, ἐπιτήδευμα τὸ πρᾶγμα πεποιοκότες, διακρίνεται. διὸ καὶ φησι· “δραξάμενος ὁ ἱερεὺς πλήρη τὴν δράκα τὸ μνημόσυνον αὐτῆς ἀνοίσει” (Lev. 5, 12), διὰ τῆς δρακὸς τὸ ἐγγείρημα καὶ τὴν πρᾶξιν ἐμφαίνων.

ἄγαν δ' ἐξητασμένως ἐπὶ μὲν τοῦ κτήνους εἶπεν· “ἐὰν δὲ μὴ ἰσχὺς ἢ χεὶρ τὸ ἱκανὸν εἰς πρόβατον” (ibid. 5, 7), ἐπὶ δὲ τῶν πτηνῶν· “ἐὰν δὲ μὴ εὐρίσκη” (ibid. 5, 11). διὰ τί; ὅτι μεγάλης μὲν ἰσχύος καὶ ὑπερβαλλούσης δυνάμεως ἐστὶ καταλῦσαι τὰς τῆς διανοίας τροπὰς, οὐ μεγάλης δὲ ῥώμης τὰ λόγων ἐπισχεῖν ἁμαρτήματα.

πάντων γὰρ ἀλεξίκακον τῶν διὰ φωνῆς ἁμαρτανομένων, ὡς καὶ πρότερον εἶπον, ἡσυχία, ἣ παντὶ τῷ ῥάδιον χρῆσθαι· πολλοὶ δὲ διὰ τὸ λάλον καὶ ἀμετροεπὲς οὐχ εὐρίσκουσι πέρας ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ.

ταύταις καὶ ταῖς παραπλησίαις τομαῖς καὶ διαστολαῖς τῶν πραγμάτων ἐντραφεῖς καὶ ἐνασκηθεῖς ὁ ἀστεῖος ἄρ' οὐκ εἰκότως εὐχέσθαι ἂν δόξαι τὸν Ἰσμαὴλ ζῆν, εἰ μὴ δύναται κυοφορῆσαι πῶ τὸν Ἰσαάκ; τί οὖν ὁ χρηστὸς θεός;

ἐν αἰτησαμένῳ δύο δίδωσι καὶ τὸ ἔλαττον εὐξαμένῳ χαρίζεται τὸ μεῖζον. “εἶπε” γάρ φησι “τῷ Ἀβραάμ· ναί, ἰδοὺ Σάρρα ἡ γυνὴ σου τέξεταί σοι υἱόν” (Gen. 17, 19)· εὐθυβόλος γε ἡ συμβολικὴ ἀπόκρισις ἢ ναί. τί γὰρ

ἐμπρεπέστερον ἢ τάγαθὰ ἐπινεύειν θεῷ καὶ ταχέως ὁμολογεῖν;

ἀλλ' οἷς ἐπινεύει τὸ θεῖον, ἅπας ἄφρων ἀνανέενυκε. τὴν γοῦν Λεῖαν μισουμένην εἰσάγουσιν οἱ χρησμοί· διὸ καὶ τοιαύτης ἔτυχε προσρήσεως· ἐρμηνευθεῖσα γάρ ἐστιν ἀνανεομένη καὶ κοπιῶσα διὰ τὸ πάντας ἡμᾶς ἀρετὴν ἀποστρέφεσθαι καὶ κοπῶδη νομίζειν ἐπιτάγματα οὐχ ἡδέα πολλάκις ἐπιτάττουσαν.

ἀλλὰ τοσαύτης ἀποδοχῆς ἡξίωται παρὰ τοῦ πανηγεμόνος, ὥστε τὴν μήτραν ὑπ' αὐτοῦ διοιχθεῖσαν (Gen. 29, 31) σπορὰν θείας γονῆς παραδέξασθαι πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ πράξεων γένεσιν. μάθε οὖν, ὦ ψυχῇ, ὅτι καὶ “Σάρρά”, ἡ ἀρετὴ, “τέξεταί σοι υἱόν”, οὐ μόνον Ἄγαρ, ἡ μέση παιδεία· ἐκείνης μὲν γὰρ τὸ ἔγγονον διδακτόν, ταύτης δὲ πάντως αὐτομαθές ἐστι.

μὴ θαυμάσης <δ’>, εἰ πάντα φέρων σπουδαῖα ὁ θεὸς ἤνεγκε καὶ τοῦτο τὸ γένος, σπάνιον μὲν ἐπὶ γῆς, πάμπολυ δ' ἐν οὐρανῷ. μάθοις δ' ἂν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος. ἄρά γε οἱ ὀφθαλμοὶ διδαχθέντες ὁρῶσι; τί δ'; οἱ μυκτῆρες ὀσφραίνονται μαθήσει; ἄπτονται δ' αἱ χεῖρες ἢ οἱ πόδες προΐασι κατ' ἐπιτάγματα ἢ παραινέσεις ὑφηγητῶν;

αἱ δ' ὁρμαὶ καὶ φαντασίαι – πρῶται δ' εἰσὶν αὗται κινήσεις καὶ σχέσεις ψυχῆς – διδασκαλίᾳ συνέστησαν; παρὰ δὲ σοφιστὴν φοιτήσας ὁ νοῦς ἡμῶν νοεῖν καὶ καταλαμβάνειν ἔμαθε; πάντα ταῦτ' ἀφειμένα διδασκαλίας ἀπαυτοματιζούσῃ φύσει χρῆται πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας.

τί οὖν ἔτι θαυμάζεις, εἰ καὶ ἀρετὴν ἄπονον καὶ ἀταλαίπωρον ὁ θεὸς ὀμβρήσει μηδεμιᾶς δεομένην ἐπιστασίας, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ὀλόκληρον καὶ παντελῆ; εἰ <δὲ>

καὶ μαρτυρίαν βούλει λαβεῖν, Μωυσέως ἁξιοπιστοτέραν εὐρήσεις; ὅς φησι τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις ἀπὸ γῆς εἶναι τὰς τροφάς, μόνῳ δὲ ἀπ' οὐρανοῦ τῷ ὁρατικῷ.

ταῖς μὲν οὖν ἀπὸ γῆς καὶ ἄνθρωποι γεωπόνοι συνεργοῦσι, τὰς δ' ἀπ' οὐρανοῦ νίφει χωρὶς συμπράξεως ἐτέρων ὁ μόνος αὐτουργὸς θεός. καὶ μὴν λέγεται· “ἰδοὺ ὧς ὑμῖν ἄρτους ἀπ' οὐρανοῦ” (Exod. 16, 4). τίνα οὖν ἀπ' <οὐρανοῦ> τροφήν ἐνδίκως ὕεσθαι λέγει, ὅτι μὴ τὴν οὐράνιον σοφίαν;

ἦν ἄνωθεν ἐπιπέμπει ταῖς ἡμέρον ἀρετῆς ἐχούσαις ψυχαῖς ὁ φρονήσεως εὐθηνίαν καὶ εὐετηρίαν ἔχων καὶ τὰ ὅλα ἄρδων καὶ μάλιστα ἐν ἱερᾷ ἐβδόμῃ, ἦν σάββατον καλεῖ (Exod. 16, 23 ss.). τότε γὰρ τὴν τῶν αὐτομάτων ἀγαθὴν φορὰν ἔσεσθαι φησιν, οὐκ ἐξ ὅλης τέχνης ἀνατελλόντων, ἀλλ' αὐτογενεῖ καὶ αὐτοτελεῖ φύσει βλαστανόντων καὶ τοὺς οἰκείους φερόντων καρπούς.

Τέξεται οὖν σοι ἡ ἀρετὴ υἱὸν γενναῖον ἄρρενα (Gen. 17, 19), παντὸς ἀπηλλαγμένον θήλεος πάθους, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τὸ πάθος, ὅπερ ἂν ἐπ' αὐτῷ πάθῃς, πείσῃ δὲ πάντως χαράν· ὥστε καὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς ὄνομα θήσεις, γέλωτα.

καθάπερ λύπη καὶ φόβος ἰδίας ἀναφθέγξεις ἔχουσιν, ἃς ἂν τὸ βιασάμενον καὶ κρατῆσαν ὀνοματοποιήσῃ πάθος, οὕτως εὐβουλία καὶ εὐφροσύνη φυσικαῖς ἐκφωνήσεσιν ἀναγκάζουσι χρῆσθαι, ὧν οὐκ ἂν εὖροι τις κυριωτέρας καὶ εὐθυβολωτέρας κλήσεις, κἂν τυγχάνῃ περὶ τὰς κλήσεις σοφός. διό φησιν·

“εὐλόγηκα αὐτόν, αὐξήσω αὐτόν, πληθυνῶ, δώδεκα ἔθνη γεννήσει” (ibid. 20), τὸν κύκλον καὶ τὸν χορὸν ἅπαντα τῶν σοφιστικῶν προπαιδευμάτων. “τὴν δὲ διαθήκην μου στήσω

πρὸς Ἰσαάκ” (ibid. 21), ἵν’ ἐκατέρας ἀρετῆς τὸ ἀνθρώπων μεταποιῇται γένος, διδακτῆς τε καὶ αὐτομαθοῦς, τὸ μὲν ἀσθενέστερον διδασκομένης, ἐτοίμης δὲ τὸ ἐρρώμενον.

“Εἰς δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον τέξεταί σοι”, φησὶν, ἡ σοφία χαράν (ibid.). ποῖον, ὦ θαυμασιώτατε, δεικνύεις καιρόν; ἢ τὸν ὑπὸ γενέσεως ἄδεικτον μόνον; ὁ γὰρ ἀληθὴς αὐτὸς <ἄν> εἶη καιρός, ἀνατολὴ τῶν ὅλων, ἡ εὐπραξία καὶ εὐκαιρία γῆς, οὐρανοῦ, τῶν μεταξὺ φύσεων, ζώων ὁμοῦ καὶ φυτῶν ἀπάντων.

ὅθεν καὶ Μωυσῆς ἐθάρρησεν εἰπεῖν τοῖς ἀποδεδρακόσι καὶ μὴ θέλουσι τὸν ὑπὲρ ἀρετῆς ἄρασθαι πόλεμον πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους· “ἀφέστηκεν ὁ καιρὸς ἀπ’ αὐτῶν, ὁ δὲ κύριος ἐν ἡμῖν” (Num. 14, 9). μόνον γὰρ οὐκ ἄντικρυς ὁμολογεῖ τὸν θεὸν καιρόν, ὃς παντὸς μὲν ἀσεβοῦς μακρὰν ἀφέστηκεν, ἀρετώσας δ’ ἐμπεριπατεῖ ψυχαῖς.

“περιπατήσω” γάρ φησιν “ἐν ὑμῖν, καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός” (Lev. 26, 12). οἱ δὲ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους καιροὺς εἶναι λέγοντες οὐ κυρίως καταχρῶνται τοῖς ὀνόμασιν, ἅτε μὴ πάνυ τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων ἡκριβωκότες, ἀλλὰ πολλοῦ τοῦ εἰκῇ μετέχοντες.

Ἐπιτείνων δὲ τὸ κάλλος τοῦ γεννωμένου φησὶν αὐτὸ “ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἐτέρῳ” (Gen. 17, 21) γεννηθήσεσθαι, ἐνιαυτὸν ἕτερον οὐ <τὸ> τοῦ χρόνου μηνύων διάστημα, ὃ ταῖς σεληνιακαῖς ἢ ἡλιακαῖς ἀναμετρεῖται περιόδοις, ἀλλὰ τὸ ἔκτοπον καὶ ξένον καὶ καινὸν ὄντως, ἕτερον τῶν ὀρωμένων καὶ αἰσθητῶν, ἐν ἀσωμάτοις καὶ νοητοῖς ἐξεταζόμενον, ὅπερ τὸ χρόνου παράδειγμα καὶ ἀρχέτυπον εἴληχεν, αἰῶνα. αἰὼν δὲ ἀναγράφεται τοῦ νοητοῦ βίος κόσμου, ὡς αἰσθητοῦ χρόνος.

ἐν ᾧ ἐνιαυτῷ καὶ “τὴν ἑκατοστεύουσαν εὕρισκει κριθὴν” (Gen. 26, 12) ὁ τὰς θεοῦ χάριτας ἐπὶ γενέσει πλειόνων σπεύρας ἀγαθῶν, ἵν’ ὡς πλεῖστοι τῶν ἐπαξίων τυχεῖν μεταλάβωσιν.

ἀλλὰ γὰρ τῷ σπεύραντι καὶ θερίζειν ἔθος· ὁ δ’ ἔσπειρε μὲν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἐχθρὰν φθόνου καὶ κακίας ἀρετὴν, εὕρεϊν δέ, ἀλλ’ οὐ θερίσαι λέγεται· ὁ γὰρ στάχυν ἀδρότερον τῶν εὐεργεσιῶν καὶ πλήρη πεποιηκὼς ἕτερος ἦν, ὃς εὐτρεπισάμενος καὶ ἐτοιμασάμενος ἐλπίδας μείζους καὶ πλείους δωρεὰς προὔθηκε τοῖς ζητοῦσιν εἰς εὕρεσιν.

Τὸ δὲ “συνετέλεσε λαλῶν πρὸς αὐτὸν” (Gen. 17, 22) ἴσον ἐστὶ τῷ τὸν ἀκροατὴν αὐτὸν ἐτελείωσε κενὸν ὄντα σοφίας πρότερον καὶ ἀθανάτων λόγων ἐπλήρωσεν. ἐπεὶ δὲ τέλειος ὁ μαθητὴς ἐγένετο, “ἀνέβη κύριος ἀπὸ Ἀβραάμ” (ibid.) δηλῶν, οὐχ ὅτι διεζεύχθη – φύσει γὰρ θεοῦ ὁπαδὸς ὁ σοφός, – ἀλλὰ τὸ ἐκούσιον τοῦ μαθητοῦ βουλόμενος παραστῆσαι, ἵν’, ὅπερ ἔμαθε, μηκέτι ἐφεστῶτος τοῦ διδάσκοντος χωρὶς ἀνάγκης αὐτὸς ἐπιδεικνύμενος, ἐθελουργῷ καὶ αὐτοκελεύστῳ προθυμία χρώμενος, ἐνεργῇ δι’ ἑαυτοῦ. δίδωσι γὰρ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθόντι τόπον πρὸς τὴν ἄνευ ὑποβολῆς ἐκούσιον μελέτην, ἀλήστου μνήμης ἐγχαράττων βεβαιότατον εἶδος.